

ԲԱՅԼՁԵՎԻԿՅԱՆ
ՅԵՐՐՈՐԴ
ԳԱՐՆԱՆԱՑԱՆ

Հ. Կ. ԱԹԵՐԵԿՏԱՆ

ԽՈԶԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ
ԴՈՐԾՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ

636:4

Ա-26

Պետերատի տպարան
Գլավիտ 7130 (բ)
Հրատար. 2024
Պատվեր 546
Ֆիրմա 500

ԽՈՉԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՎՈՐՊԵՍ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՃՅՈՒՂԻ

Խոգաբուծութիւնը, վորպէս կենդանաբուծութիւն մի ճյուղ, Հայաստանում բռնում է շատ համեստ տեղ, իր գոյութիւն հիմք ունենալով գլխավորապէս անտառային արտադրութիւնը: Նրա քանակի աճումն ու նվազելը նախկին տարիներում սովորաբար կախված էր զանազան համաճարակներից և անտառների խոգակադինի և հաճարի բերքից: Վերջին ժամակակները, մանավանդ 1930 թ., այդ տատանումները բացատրվում են քաղաքականութիւն խեղաթյուրումով տեղեկում, և կուլակի ագիտացիայի ազդեցութեամբ, խոգերը գիշատիչ կերպով մորթելու ետեանքով:

Հայաստանի պայմաններում, կենդանաբուծութիւն վերականգնման պրոցեսում, բանվոր դասակարգին մթերքներ, և առաջին հերթին միս և կաթ, մատակարարելու պահանջից լեւնելով, առաջ է դալիս լերկու ճյուղերի՝ կաթնատնտեսութիւն և խոգաբուծութիւն զարգացման անհրաժեշտութիւնը, վորոնք մարդուն տալիս են սննդի շատ գնահատելի լերկու մթերքներ—կաթ և միս-ճարպ:

Յեթե ուշադրութիւն առնենք, վոր ներկայումս մսա-ճարպային կրիզիսի լուծումը հանդիսանում է կուսակցութիւն և կառավարութիւն ակտուալ խնդիրը, այդ դեպքում խոգաբուծութիւն վրա, վորպէս մեծ քանակութեամբ մսա-ճարպային մթերքներ արտադրող ճյուղի, անհրաժեշտ է հատուկ և բացառիկ ուշադրութիւն դարձնել, ընդարձակելով նրա տպրանջային մասը: Դրան հասնելը դժվար է, լեթե ուշադրութիւն առնենք, վոր միս ստանալու համար խոգ աճեցնել, համարյա ամեն տեսակ կերի պայմաններում, կարելի լի ավելի և շուտ թե քաղաքում և թե գյուղում, քան կովը, այն ել Հայաստա-

նում, վերսեղ կա բաժարար քանակով կաթի ավելցուկ և անտառի ձրի կեր—խողակաղին, այդ յերկուսը միասին կարող են փոխարինել եժան միս-ճարպ արտադրելու համար կերի պահանջը համարյա կեսը:

ԽՈՋԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՇԱՆԱՎԵՏ ԿՈՂՄԵՐԸ

1. Ոգտավետ կերպով կարելի չէ խոզեր բազմացնել և բուծանել ամեն տեսակ կերի պայմաններում՝ թե՛ գյուղերում և թե՛ քաղաքներում:

2. Խոզը, վորպես ամենակեր կենդանի, հանդիսանում է արտակարգ հարմար կենդանի-մեքենա ամեն մի տնտեսություն համար, ավելի եժան բուսական և կենդանական մթերքներն ավելի թանգագինների—ճարպ և միս դարձնելու գործում:

Ճարպ և միս ստանալու համար նրանք պահանջում են յերկու լերեք անգամ պակաս կեր, քան կենդանիների մյուս տեսակները:

Այսպես, որինակ՝ յեթե յեղջուրավոր անասունի մարմնում մի կիլոգրամ միս աճեցնելու համար հարկավոր է ծախսել 12—14 կգ. և փոխարին վրա՝ 8—10 կգ. հացահատիկ, այդ դեպքում խոզը նույն կիլոգրամի աճումը կտա, սպառելով ընդամենը 3—6 կգ. նույն հացահատիկից:

3. Խոզերին հնարավոր է պահել գոմերում, խառը (և գոմում, և՛ դրսում) և արտատեղերում, նայած կլիմայական և տնտեսական պայմաններին:

4. Խոզը շատ բեղմնավոր կենդանի չէ և մի տարվա ընթացքում 2 անգամ ծնելով՝ կարող է տալ միջին թվով 14—16 ուժեղ խոճկորներ:

5. Խոզն, ի տարբերություն խոշոր և մանր յեղջուրավոր անասունների, տալիս է ամենաբարձր քաշը մորթած վիճակում: Այսպես, որինակ, խոշոր յեղջուրավոր անասունի տված 46—52% կենդանի քաշի դիմաց խոզը տալիս է 72—85%՝, վորպեսին կախումն ունի ցուլից, հասակից և գիրացումից:

6. Խոզի միսը հանդիսանում է հիանալի հումուլթ յերկար դիմացող արժեքավոր սննդամթերք—վիտչինա, բեկոն (անգլիական յեղանակով պատրաստած աղած միս), յերշիկ և զանազան տեսակ ճարպ պատրաստելու համար:

Խոզի հատկությունների և առավելությունների այս ցուցումներն անգամ բավական են ցույց տալու, վորպես միս-ճարպ արտադրողի, վորպեսզի Հայաստանում խոզաբուծության վրա ուղղորդվուն դարձնեն և խոզաբուծության համար համապատասխան տնտեսական բազա ստեղծեն՝ նրա արդյունաբերական ապրանքային զարգացման համար, կենսոնացնելով ամբողջ պլանային աշխատանքը սոցիալիսական սեկտորում (խորհրտնտեսություններում, կոլտնտեսություններում և սիստեմում):

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՍԵԿՏՈՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ԽՈՋԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԱՄՈՒՐ ՇԻՄՔՆ Ե

1930 թ. յերկրորդ կեսից Հայաստանում նկատվում է խոզաբուծությունն ուժեղ զարգացնելու և վորակապես բարելավելու ձգտում: Գումակցության և կառավարության դիրեկտիվների համաձայն, արդյունավետ անասնապահության բարձրացման բնագավառում խոզաբուծությունը ներկայումս հանդիսանում է կարևորագույն խնդիրներից մեկը:

Յերևանի, Թիֆլիսի, Բազմի և ուրիշ քաղաքների գործառնային արդյունաբերության հարատև զարգացումը բազմացնելով բանվորության և աշխատավոր մասսայի քանակը քաղաքներում, զգալիորեն բարելավելով չքավոր-միջակ տնտեսությունների վիճակը, վորոնք միաժուլվել են կոլտնտեսություններում,—բնականաբար բարձրացնում է մսա-ճարպային մթերքների պահանջը, վորոնց մասնավոր բավարարումը հնարավոր կլինի կատարել մսա-արդյունաբերական խոզաբուծության զարգացմամբ:

Այդ ուժեղ պահանջը կարելի չէ միայն բավարարել խոզաբուծական խոշոր խորհրտնտեսություն և կոլտնտեսություններ կազմակերպելով: Վերջիններում խոզերին համայնացնելը

պետք է խոշոր դեր խաղա համայնացրած խոզաբուծության մասը ղուլմաներական զարգացման գործում, վորը կոչւրն-տեսութիւններին բացի մեծ ոգուտներ տալուց կոչնի շուտով վերացնելու մասմթերքների պակասը յերկրի ներսում և հետագայում կտա նշանակալից քանակով մթերքներ Հայաս-տանի սահմաններից դուրս արտահանելու համար:

Խոշոր խոզաբուծական տնտեսութիւններին — խորհանտե-սութիւններին և կոլխոզներին կազմակերպումը, հանդիսանալով հոստալի և հզոր վարչատնտեսական և քաղաքական բազա, հե-տևյալ առավելութիւններն ունի.—

1. Հեշտ է լինում խոզերի համար լալ, տաք, լուսավոր և չոր շենքեր կառուցել, վոր տնտեսում է շատ կեր, պահա-նում է կենդանու առողջութիւնը և նպաստում է արտա-դրանքի բարձրացմանը:

2. Խոշոր խոզաբուծական տնտեսութիւն մեջ—լինի այդ խորհանտեսութիւն կամ կոլտնտեսութիւն—անասունին խնա-մում են վորակալ մարդիկ, փորձված խնամելու և կերակրե-լու գործում:

3. Նրանց անասնաբուժական ոգնութիւնը մոտիկ ապագա-յում կդրվի անհրաժեշտ բարձրութիւն վրա, ձեռք առնելով համապատասխան գիտական-պրոֆիլիտիկ և սանիտարա-առող-ջապահական միջոցներ:

Հաշվի առնելով և բարձր գնահատելով խոշոր տնտեսու-թիւն գրական և շահավետ կողմերը, Հայաստանն առաջին ան-գամ 1931 թ. անցել է խոշոր կտելտիվ խոզաբուծական ֆեր-մաներ կազմակերպելուն:

Կոլտնտէկներունի գծով յենթադրվում է Դիլիշանի, Իջևա-նի, Ղափանի, Շամշադինի, Ալլահվերդու և Ղարաքիլիսայի շըր-ջաններում հիմք դնել այդ տեսակ խոշոր տնտեսութիւններին: Իսկ Հայկոտայի գծով կազմակերպվում են Յերեւանում, Լենի-նականում, Ղափանում, Ալլահվերդում և Ղարաքիլիսայում մերձ-քաղաքային տնտեսութիւններ:

Արդյունաբերական խոզաբուծական ֆերմաների և մերձ-քաղաքային տնտեսութիւն կազմակերպման հետ միատեղ և

նրան զուգահեռ յենթադրվում է ստեղծել ցեղական խոզերի բեղմնականներ, վորոնց նպատակն է առաջիկա յերկուից յերեք տարին երի ընթացքում արդյու-նաբերական կոլտն-տեսութիւններին մատակարարել ցե-ղական արտադրող-ներ, ներկայիս յե-ղած խոզերը վարա-կապես լավացնելու համար:

Մեր մոտակա խնդիրն է տեղական (անտառի) դժվար և ուշ աճող ու քիչ քաշ ունեցող խոզը դար-ձնել կուլտուրական, շուտ աճող, ծանր քաշ ունեցող խոզ:

Նկ. 1.
Յերեւանի կաթնատնտեսական կոլտնտեսութիւն
բարելաված խոզերը:

ԻՆՉՊԵՍ ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԽՈԶԱՐՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՆՑՆԵԼ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱԿԱՆ ԽՈԶԱՐՈՒԾՈՒԹՅԱՆ

Անկուլտուր խոզաբուծութիւնից կուլտուրական տնցնե-լու համար հիմնական բազա հանդիսանում է հանրապետութիւն ներսում, տեղական պայմաններում աճեցրած և կլիմային վարժեցրած բավարար քանակով ցեղական խոզերի առկայու-թիւնը:

Ուստի, հարվածային մոմենտ պիտի համարել ներկայումս այդ տեսակ բազայի ստեղծելը: Միութենական կառավարու-թիւնը թույլատրել է ներմուծել Հայաստան 308 վարազ, ցե-ղական արտադրողներ և 268 ցեղական մերուններ, վորոնք մեր առաջ այդ ուղղութիւնմբ լայն հեռանկարներ են բաց ա-նում: (1931 թ. յերկրորդ կեսին արդեն ներմուծված են 320 ցեղական վարազներ և 110 ցեղական մերուններ):

Ընդհանրապես առավա ընթացքում արտադրողների ալդ թվով պետք է բեղմնավորել մոտ 9.000 մերուն, կամ յերկու անգամ բեղմնավորելու դեպքում՝ 18.000 մերուն, վորի հետևանքով հնարավոր է սպասել կեսով զտարյուն սերունդ—մոտավորապես 110.000 խոճկորներ, վորոնցից 50%-ը կկազմեն եգերը: 55.000 խոճկորների թեկուզ 30 %-ը (16 500 գլուխ) հանրապետության մեջ պահելով, Հայաստանում մերունների բազմությունը կփոխարինվի կիսադտարյուն խոզով, ունենալով ազնվացեղ կուլտուրական խոզի հատկություններ: Հետագայում ալդ կիսադտարյուն խոզերի հոտը ավելի ևս ազնվացնելու համար մեծ, խորացրած աշխատանք է պետք, վորի հետևանքը կլինի այն, վոր խոզը կգանա զտարյուն, կուլտուրական, վորին հնարավոր է գիրացնել 2—3 տարեկանի փոխարեն ավելի ջահել հասակում (մինչև մեկ տարեկան):

Իսկ ինչ վերաբերում է 268 ցեղական մերուններին, պետք է ասել, վոր նրանք 6 ցեղական խոզակայաններ կազմակերպելու համար հանդիսանում են հիմնական մարական կորիզ, վորտեղ կարտադրվի ցեղական խոզ՝ արտադրողների պակասը լրացնելու համար:

Այդ յերկու միջոցառումները՝ խոզակայաններն ու բեղմնակայանները հանդիսանում են հիմնական միջոցառումները, վորոնք մետրիզացիայի միջոցով ծավալելու յեն Հայաստանում կուլտուրական ապրանքային-արդյունաբերական խոզաբուծությունը:

ԻՆՉ ՑԵՂԻ ԽՈՉԵՐ ՊԵՏԲ Ե ԲԱԶՄԱՑՆԵԼ

Վերևում մենք հիշեցինք, վոր պետք է խոզաբուծությունը Հայաստանում բարելավել, բայց վոր տեսակն ընտրել, անհրաժեշտ է մեր առարկա խնդիրը:

Կուլտուրականները պետք է լավ իմանան, վոր մեծ ու գուտ կարող է ստացվել վոչ թե ամեն տեսակ խոզից, այլ միայն լավ, կուլտուրական խոզից, ինչպես ասում են խոզաբուծները, ուստի ամենից առաջ հարկավոր է ծանոթանալ խոզերի ցեղերի հետ:

Այսպիսով խոզերի բազմաթիվ տեսակներ կան, բայց մեզ համար կարևոր է ուսումնասիրել անգլիական կուլտուրական խոզի տեսակները, վորոնք շատ տարածված են մեր Միության մեջ:

Մեր անկուլտուր, անտառի խոզերի մասին շատ խոսել չաքժի, վորովհետև ամեն մի գյուղացու քաջ հայտնի յե նրա մի շարք բացասական կողմերը, վորոնք են՝ դուռնչը նեղ և յերկար է, առաջն ու յետեր նեղ է, աճուկները վեր քաշված, մեջքը ծուռ է, շատ էլ արդյունավետ չէ, սովորաբար ունի հինգ զուգ ստիսկներ և ամեն անգամ ծնելիս տալիս է 4—6 խոճկոր, դանդաղ է աճում, միսը կշռում է 30—40 կիլոգրամ: Բոլորն են 2—3 տարեկան հասակում, համեմատաբար քիչ միս ճարպ է տալիս, իսկ մեծ մասը կազմում են վոսկորները, կաշին և փորորթը:

Միակ դրական կողմն այն է, վոր նա յերկար վոտներ ունի, վորի շնորհիվ տեղական խոզը շատ հեշտությունը շարժվում է լեռնային անտառներում:

Այդ տեսակ անկուլտուր խոզը բոլորովին ձեռնտու է շահավետ չէ կուլեկտիվ և խորհրդային տնտեսության թշուրներում բազմացնելու:

Բոլորովին հակառակը պետք է ասել անգլիական խոզերի տեսակներին մասին: Անգլիական խոզերի այն տեսակները, վորոնք համարվում են ամենալավերը, կարելի յե բաժանել յերկու խմբի:

1.) Սպիտակ խոզեր, վորոնց իմիջի ալլոց պատկանում են անգլիական խոզը սպիտակ խոզերը, վորը մեզանում սովորաբար կոչում են «բրեյթերներ» և 2.) սև խոզերը, վորոնց մեջ ամենից հայտնի յեն բերկշիրները:

Ինչպես սպիտակները, նույնպես և սև անգլիական խոզ-

Նկ. 2.

Ուշ հասունացած, վոչ-կուլտուրական խոզը:

վորոնք լավ խոզի վերաբերմամբ առաջադրում են միջանի ալլ պահանջներ:

Այդ պահանջները գլխավորապես վերաբերում են գլխի և վտոքների կազմվածքին: Այդ տեսեսատեր խոզաբույժները գնահատում են թթառ խոզին, թթառությունը հաշվելով վորպես տեսակի պարտադիր նշան: Հետո ասում են, վոր ցեղական խոզը պետք է ըստ հնարավորին ունենա կարճ, բարակ և համարյա բոլորովին մերկ վոտներ:

Այդ տեսակ պահանջները շատ մասնագետների և պրակտիկների կարծիքով բոլորովին ճիշտ չեն, Կորովհետև խիստ թթառ խոզերը կերակուրը վատ են ծամում, վորը բացատրվում է նրանով, վոր նրանց վերին ծնոտի առամեկը չեն ընկնում ներքին ծնոտի առամեկների վրա: Վատ ծամած կերը, հատկապես հացահատիկը, վատ է մաքսվում, ուստի և դա նրա մարմնում գնում է շատ ճարպմիս գոյացնելու վրա, քան վոր թթառ խոզերին: Բացի դրանից, թթառ խոզերի բտելու ժամանակամրջոցում նկատվում է զգալի շնչառություն և թթից արյունահոսություն է լինում:

Այս նկատառումների հիման վրա ժամանակակից լավ խոզաբույժները թթառությունը լավ խոզերի համար արատ են համարում:

Կարճ և բարակ վոտները նույնպես անպետք են ծանրաքաշ խոզերի համար, վորովհետև այդ տեսակ վտոքերը չեն կարող խոզերի մարմնի մեծ ծանրություն տեսականորեն կրել իրենց վրա և իրականում են: Ուստի անգլիական լավ ցեղական խոզերից պահանջվում է անպայման պինդ, բարձր վոտներ ունենալ:

Հայաստանի, հատկապես նրա լեռնային և նախալեռնային շրջանների համար վերջին բացատրությունները շատ կարևոր են, վորովհետև մեզնում խոզաբուծությամբ գլխավորապես զբաղվում են լեռնային անտառապատ շրջաններում (Դիլիջանում, Իջևանում, Շամշադինում, Ղափանում, Ալանկերգում), վորոնցում տեղական բնական պայմաններն ու ունիքը, ոգտագործվելիք արտատեղերը (բնական և արհեստական) հնա-

րավորություն չեն տալ բազմացնելու կարճավոտ խոզեր, վորը կրթվարացնի կերի ոգտագործումը և կենդանիների տեղավորությունը թեք և անհարթ տեղերում:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՍՊԻՏԱԿ ԽՈԶ

Անհրաժեշտ է ծանոթանալ անգլիական սպիտակ խոզերի լերկու ցեղի հետ—խոշոր սպիտակի և միջակ սպիտակի հետ:

Առաջին ցեղը մեծ հոշակ ունի շատ լերկոնեղում և նույնիսկ մեր Միության մեջ: Նրան մեզանում հաճախ յորկչիք են անվանում:

Խոզի այդ ցեղին հատուկ են վերը հիշված բոլոր լավ հատկությունները: Նրանք թե արագ են աճում և թե շուտ ելլցնում են իրենց քաշը:

Խոզի թոռը պրակտիկ խոզաբույժներն իրենց խոզերի աճելն այն ժամանակ են ճիշտ համարում, լերք նրանք բնաված վիճակում կշռում են այնքան փութ, վորքան ամսական են իրենց ծնված որից, հանելով գումարից մի փութը: Այսպես, որինակ, 6-ամսյա խոճկորը պետք է կշռի 82 կիլոգրամ ($16,4 \times 5$ ամիս), 9 ամսականը՝ 131 կիլոգրամ ($16,4 \times 8$ ամիս), իսկ տարեկանը՝ 180 կլգ. ($16,4 \times 11$):

Իսկ ցեղական խոզերի համար լավ աճ է համարվում այն լերք մի ամսական խոճկորները, միջին թվով, քաշում են 8,5 կլգ., լերկու ամսում՝ 14 կլգ., 3 ամսում՝ 33 կլգ., 4 ամսում՝ 48 կլգ., 5 ամսական խոճկորները՝ 56 կլգ., 7 ամսականը՝ 80 կլգ. և 8 ամսականը՝ 90 կլգ. և, վերջապես, տարեկանները՝ 140—160 կլգ., այսինքն՝ այնքան փութ, վորքան ամսական են, առանց լերկսի-լերեքի:

Ուժեղ բոման դեպքում խոշոր անգլիական խոզերն աճում են ամբողջ մարմնով 0,6—0,8 կլգ. որական: Պողաբեր թյունը բավական բարձր է, միջին թվով 14—16 խոճկոր ծնելը հաղվագյուտ լերկութ չի: Այդ ցեղի խոզերը ջանել հասակում տալիս են շատ համեղ միս, ունենալով մկանների արանքում ճարպի նուրբ շերտ, վորից միսն ստանում է մարմարի տեսք:

Լավ բոված վիճակում հասուն խոզերն ունենում են մինչև 3—4 ցենտներ կենդանի բաշ:

2. Ըդ տեսակը միջակ սպիտակ անգլիական խոզն է, վորը տարբերվում է խոշորից իր արտաքինով, գլխավորապես նրանով, վոր նա ավելի փոքր է, այդպես ահռելի չափերի չի հասնում, ինչպես խոշորը: Անգլիական միջակ սպիտակ խոզը հասակն առած դրությամբ քաշում է 1,5-ից 2 ցենտներ մի-այն: Խոշորից տարբերվելու իրրե նշան ելի կարող է ծառայել կարճ, ավելի բութ դուռնչ, ավելի կարճ վոտներ:

Միջակ սպիտակ խոզն ունի այն բոլոր ձեռնտու տնտեսա կան հատկութունները, ինչ վոր խոշորը, միայն սրա միսն ավելի ճարպոտ է:

Այդ ցեղի բոված խոզերը մի տարեկան հասակում տալիս են հեշտությամբ ճարպոտ միս, մոտավորապես 1 ցենտներ քաշով:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՍԵՎ ԽՈՁ—ԲԵՐԿՇԻՐ

Բերկշիր (սև) խոզի ամբողջ մարմինն ունի միապաղաղ սև դուռն, վոտքերի, դնչի և պոչի ծայրերին կան սպիտակ նը-շաններ և փոքրիկ բիծ ճակատին:

Բերկշիրներն իրենց մեծությամբ և արտաքին նշաններով ավելի շատ նմանվում են միջակ սպիտակին, բայց քիչ խոշոր են վերջինից:

Նրանք ոժտված են անգլիական խոզի բոլոր լավագույն հատկութուններով, և զժվար է ասել, թե վորն է գերադասելի, խոշոր սպիտակը, թե բերկշիրները: Վերջին հարցի շուրջը Անգլիայի և Ամերիկայի գիտուն-խոզաբույծները վիճում են և մինչև այժմս վոչ մի կերպ չեն հանգում այդ խնդրի լուծմա-նը: Յեթե դատենք՝ թե Անգլիայի և թե Ամերիկայի տնտեսու-թյուններում տարածված են բերկշիրները, ապա պետք է ասել, վոր այդ լերկու ցեղն ել խիստ շատ տարածված են, ուստի և նրանք համարվում են լավերը:

Մեր պայմաններում առաջիմ սակավ փորձված տվյալներ կան այն մասին, թե նրանցից վորը հարմար կլինի պահել, բայց

կան միջանի դիտողություններ այն մասին, թե բերկշիրները, վորպես թե ավելի հարմարված են արոտատեղերում ապրելու, քան խոշոր սպիտակը, վոր նրանք դիմացկուն են սպիտակնե-րից և արնքան ել զգալուն չեն դեպի միջանի վարակիչ հիվան-դությունները: Այդ հատկությունները շատ արժեքավոր են Հա-յաստանի պայմաններում և մեզ համար կարելի լի սկսել բերկ-շիրների վրա փորձնական աշխատանք՝ թեկուզ մեր խոզաբու-ծական շրջաններից մեկում, այդ աշխատանքի համար ընտրե-լով խոշոր խոզաբուծական կոլտնտեսությունները:

ԽՈՁԱՐՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՋՆՎԱՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՀԱՐԿԱՎՈՐ Ե ԱՐԴՅՈՔ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿԵԼ ՄԻԱՅՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐՍԿԱՆ ԽՈՁԻ ՄԵՏԻՋԱՑԻԱՅՈՎ

Կոլտնտեսականները և ընդհանրապես գյուղացիները կար-գալով զանազան հողվածներ և մասնագիտական գրքուցկիներ, մտածում են, թե հարկավոր է ամբողջ հուլյսը դնել ցեղի վրա և արժե միայն ունենալ ցեղական կուլտուրական խոզեր, և խոզաբուծությունը կընթանա ցանկացած ուղիով:

Արևմտյան Յեվրոպայի պետությունների, Ամերիկայի և ԽՍՀՄ միջանի փորձակայանների բազմամյա փորձն ու պրակ-տիկան պարզ կերպով ապացուցում են, վոր ցեղական ու ար-դյունաբերական խոզաբուծության դարգացման և ազնվացման գործում հակալական նշանակություն ունի ճիշտ կերպով կե-րակրել, պահել և խնամել կարողանալը:

Առանց վերջինների, վոչ մի կուլտուրական ցեղ ցանկալի արդյունք չի տա: Ավելի պարզ լինելու համար բերենք հետևյալ օրինակը, վորը տեղի լի ունեցել Մոսկվայի Տեմերյազեվի գյու-ղատնտեսական ակադեմիայում: Վերցրել են յերկու միևնույն մորից և միևնույն սերունդից խոճկորներ և յենթարկել մեծուց-ման փորձի, պահելով կերակրման զանազան պայմաններում:

Նրանցից մեկն ստանում եր շատ կաթ, հացահատիկ և ա-վելի քիչ՝ կոպիտ կեր, մյուսը, ընդհակառակը՝ քիչ կաթ և հա-ցահատիկ և ավելի շատ՝ կոպիտ կեր: Փորձաշրջանն անցնելուց

հետո, փոր տնել և 8 ամիս. առաջին խոճկորի քաշը հավասար
եր 74 կգ., իսկ 2-րդինը՝ 30 կգ.: Այսինքն՝ առաջինը կշռում
եր 2 և կես անգամ ավելի 2-րդից:

Նկ. 5.

8-ամսական ուշ հասունացող խոզուկ, 30 կգ.
կենդանի քաշով.

պատասխան պայմանների բացակայության դեպքում, նրանք

չեն արգարացնի
ներ հուլիսը, և մեր
խոզարուծությունը
փակուղուց դուրս
չի գա ուղիղ և
նորմալ ճանապարհի
վրա և չի դառ-
նա գյուղատնտե-
սության արդյունա-
վետ ճյուղ:

Նկ. 6.

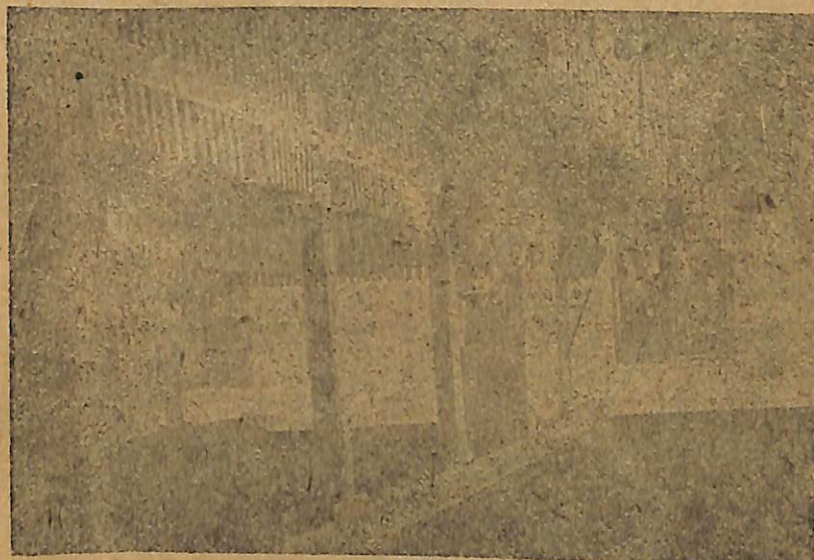
8-ամսական վաղ հասունացող խոզուկ,
74 կգ. կենդանի քաշով.

ԻՆՉՊԻՍԻ ԽՈՉԱԳՈՄ (ԽՈՉԱԲՆԵՐ) ՊԵՏՔ Ե ԿԱՌՈՒՑԵԼ

Ներկա մոմենտին տեղի ունեցող գյուղատնտեսության
վերակառուցումը, փորն ուղղված է կենդանարուծության բնա-
գավառում ցեղական և արդյունաբերական անասունների

ընդհանրացման՝ առաջադրում և գյուղատնտեսության լիա-
բարության բոլորովին նոր պահանջներ և մասշտաբներ: Թյուզի
շենքերը պետք է իրենց տեղը գիշին մեծ կառուցվածքների,
փորտեղ պետք է կենտրոնացվեն կենդանիների մեծ մասսաները,
այս դեպքում խոզերը, ուստի անհրաժեշտ է հատուկ խնամ-
քով նախատեսանել սանատորիալի, զոոառողջապահության, կա-
ռուցման տեխնիկայի և հրդեհից ապահով մնալու բոլոր պա-
հանջները: Այսօրվա հիմնական պահանջը հանդիսանում է խո-
զերի համար եփանացրած շենքերի կառուցումը, անհրաժեշտու-
թեն ոգտագործելով տեղական շինանյութերը, և պտպանե-
լով շենքի համար տեղ ընտրելու, լուսավորության, ներքին
բարեխառնության, ողափոխության, ջրամատակարարման և
հիգիենայի վերաբերյալ առաջադրած պահանջները:

Տեղի քննարկումը — Խոզագործի կառուցման տեղը պետք
է ընտրել ըստ հնարավորին բարձր, չոր և արևից փոշ-դուրկ

Նկ. 7.

Յերևանի կաթնատնտեսական խոզագործի ներքին տեղը,
տեղում: Լավ է, յեթե շենքը տեղավորված է փոքրիկ լանջերի
վրա, փորը հեշտացնում է շենքի աղբաշուրը դուրս հանելը

և դժադրը հավաքելը Աղբահորը պետք է դանդի խողազու-
մից 50 մետրից փոշ մոտիկ:

Տեղի. ընտրութիւնը անպայման անհրաժեշտ է համաձայ-
նեցնել տեղական անասնաբուժական հոկոդութեան հետ:

Շինանյութ. — Հայաստանում գյուղական պայմաններում
կան մեծ քանակով շինանյութեր, աւաթի և նալած տեղում
ալա կամ ալն նյութի գտնվելուն, հնաբաւոր է կառուցել քարե,
կավաշեն, ծղոտե-կավաշեն, հարդի և կրա-ավազախառն շեն-
քեր, յեղեգնածածկ, հողածածկ, կղմինդրի և կավե ու ծղնո-
տից շինած կառուներով: Վերջիններս ձմեռը տաք են, իսկ
ամառը զով են, կրակի դիմացող և ամուր:

Խողազոմերի շենքերի բարձրութիւնը կարելի չէ հասցնել
2,00 մինչև 2,60 մետրի:

Լուսավորություն. — Ապակի դցած լուսամուտների մակե-
րեսի հարաբերութիւնը հատակի նկատմամբ, բավող խողերի
համար 1/20 է, իսկ ցեղական և արդյունաբերականների հա-
մար 1/15 է:

Ողափոխություն. — Ողանցքներ, ունենալը պարտադիր է և
փորպես ավելի հասարակ սխառեմ կարելի չէ հանձնաճարել
մյուսների խողովակները, իսկ ավելի լավ է կինգի:

Նկ. 8.

Մյուսիքի սղանցքը.

Մյուսիքի խողովակի
ներքին խոտորնակի կը-
տըրվածքը $0,40 \times 0,40$
մետրից ավելի չպետք
է լինի, իսկ պատերը
պետք է շինվեն տախ-
տակներից 44—50 միլի-
մետր հաստութեան:

Խողովակների քանակի
ցույց տված չափը շե-
նում են ալն հաշվով,
փոր մի խողովակը բա-
վարարի 8 գլուխ խոշոր
խողերի և 16-ից 20 դը-
լուխ խոճկոռների:

Հասակներ. — Լավագույնները համարվում են բետոնի հա-
տակները: Խողաքի հետևի կեսում բետոնի հատակը տաքու-
թյան համար պետք է ծածկված լինի տախտակով, հատակից
12-ից 15 սանտիմետր բարձրութեան վրա:

Այդ տախտակները պետք է շարժական լինեն մաքրու-
թյան հարմարութեան և ախտահանութեան համար:

Խողազոմերի արողությունը. — Խողազոմեր կարելի չէ կա-
ռուցել թե ցեղական, թե արդյունաբերական խողեր պահելու
և թե խողեր բռնու համար: Այդ պահանջները, փորոնք առա-
ջագրվում են ցեղական խողազոմերին, շատ ավելի մեծ են և
թիստ, քան այլ տեսակ կառուցվածքներին: Սոցորական ցե-
ղական խողաքները կառուցվում են 30—40 գլուխ խողի հա-
մար և կառուցվում են շենքեր, մերունների համար առանձին
և ջանիների համար առանձին, ալն հաշվով, վրը վերջինի սը-
նուցելը տեղի մինչև 6 ամսական հասակը, փորից հետո ջանի-
ներին, բացառութեամբ ցեղի համար թողնվածները, պետք է
հանձնել կոլ և խորհանաեսութիւններին:

Յեթե ընդունենք փորպես որենք ալն, փոր յաւարանչուր
ցեղական մերուն պետք է սնուցի 6—8 փոշ ավելի առողջ
խոճկոռներ, այդ դեպքում պետք է ջանիների համար կառու-
ցել 180—320 գլխի հաշվով:

Հիվանդ խողերի համար շինվելիք մեկուսարանը պարտա-
դիր է: Մեկուսարանը խողազոմից պետք է լինի 100 մետրից
փոշ մոտ և չափը պետք է բավարարի անտեսութեան խողերի
ընդհանուր քանակութիւնից յեղնելով 5% խոշոր խողերի և
10% ջանիների համար: Ցեղական խողերը (մերուն և վարազ)
պահվում են առանձին վանդակներում, վարազի համար չափ
պետք է 4,00 քառակուսի մետրից փոշ ավելի, իսկ մերունի
համար 6—7,5 քառակուսի մետր, փորից 2,00—3,00 քառա-
կուսի մետր բաժին է ընկնում խոճկոռներին, փորոնք մինչև
յերկու ամսական հասակը գտնվում են մոր մոտ:

Ցեղական ջանիները կարող են տեղափոխվել ընդհանուր
վանդակների մեջ առանձին ըստ սեռի 5—10 գլուխ և ամեն
մի գլխի համար պահանջվում է 0,80—0,90 քառ. մետր տարա-
ծութեանից փոշ ավելի:

Արդյունաբերական խողազոմերը կառուցվում են 50, 100, 200 և ավելի գլխի համար, վորը կախումն ունի կոլանտեսության և խորհանդեսության մեծությունից և կարողությունից, ընդվորում նրանք կարող են առանձին շենքեր լինել 30—50 գլխի համար կամ մի հարկի տակ, բայց իր ներսում բաժանված լինեն առանձին հատվածների (սեկցիաների) ամեն մեկը 50 և 100 գլխի համար: Այդ տեսակ տարբերությունը կախված է ինչպես զուտ տնտեսական, այնպես և հատկապես սանիտար-առողջապահական և հակահրշեջային նկատառումներից, նույնպես և շրջապատող կուլտուրական պայմանների աստիճանից: Հայաստանի պայմաններում կարելի չէ հանձնարարել անպիսի խողազոմերի կառուցում, վորոնք բաժանված լինեն յերկու սեկցիաի, վորպեսզի վարակիչ հիվանդություններ չերեալու դեպքում (անասունի համաճարակ) կարելի լինի մեկ բաժանմունքը մյուսից առանձնացնել:

Արդյունաբերական խողերի համար վանդակները շինվում են 7,00—7 50 քառ. մետրի հաշվով, նկատի ունենալով, վոր մեկ վանդակում հնարավոր է պահել 2—3 գլուխ հղի (հղիության առաջին շրջան) և ստերշ մերուններ, վոր ժամանակ կանտեսի կերը բաժանելու և խնամելու գործում:

Բոելու համար խողազոմերը կառուցվում են 300 և ավելի գլխի համար, վորը կախումն ունի արդյունաբերական հոտի մերունների քանակությունից: Յեթե, որինակ, լուրջաքանչյուր մերունից 6 ասլրանքային խոճկորներ ստանալը համարենք պարտադիր, այդ դեպքում 200 մերուն ունեցող արդյունաբերական կոլանտեսության համար անհրաժեշտ է կառուցել բոլոր շենքեր մեկ սերնդից լեղած 1200 գլխի համար, ընդվորում այդ քանակը, նկատի առնելով վերոհիշյալ նկատառումները, կարելի չէ տեղավորել 3, 4, 5 և 6 խողազոմերում, փոքր կամ մի հարկի տակ գտնվող խոլոր շենքերում:

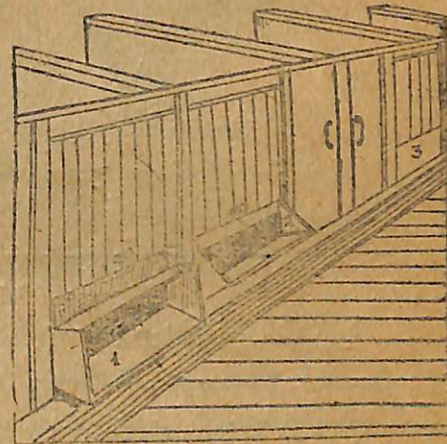
Ներկա մոմենտին գոմերի կառուցման այս կամ այն չափերը չի կարելի վորոշ շրջաններում սահմանափակել և ամեն առանձին դեպքում այդ հարցը պետք է վճռվի հողային մար-

միններին կից հմուտ հանձնաժողովում, տեղական աշխատողների և շահագրգռված կազմակերպությունների մասնակցությամբ, վորոնք ներգրավված են արդյունաբերական խողաբուծության կազմակերպության գործում:

Մսի ստանալու համար բավող ջահները մասին և կիսաճարպային բառում մի գլխին պահանջվում է վոշ ավել քան 1,00 քառ. մետր տարածություն, իսկ 10 և ավելի գլուխ վանդակում պահելու դեպքում այդ չափը կարելի չէ փոքր լինի կրճատել մինչև 0,60—0,20 քառ. մետր ամեն մի գլխին:

Այստեղ մենք ընդհանուր հասկացություն տվի՜ք խողազոմերի ժամանակակից կառուցման հիմնական մոմենտների մասին, և ընթերցողի ուշադրությունը կենտրոնացրինք մասնավորապես այդ գործի միջոցի հանգամանքների վրա, վորպես խոզերի լինելու նյութ:

Իսկ շատ մանրամասնությունները, վորոնք վերաբերում են շինարարական տեխնիկային և այն, ինչպես որինակ, պատերի, լուսամուտների, տաշտակների, ջրմուղու

Նկ. 9.

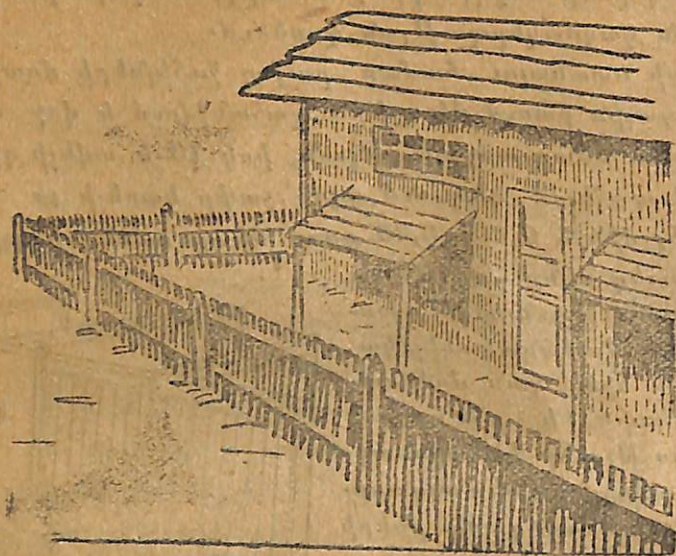
Շրջվող կերամաներ.

և կոլուզու անցկացնելը և այլն, այդ դեպքում մենք լենթադրում ենք, վոր այդ հարցերը պետք է վճռվի պլաններն ու նախագծերը մանրամասն կազմելու ժամանակ, և չեն վերաբերվում վերոհիշյալ հմուտ հանձնաժողովի աչքից, վորը հաստատելու չէ պլանի այս կամ այն վարիանտը:

ՄԱՔՈՒՐ ՈՂՈՒՄ ԳՏՆՎԵԼԸ ՅԵՎ ՇԱՐԺՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ — ԿԵՆԴԱՆՈՒ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՊԱՅՄԱՆՆ Ե

Մաքուր ողում տարվա բոլոր լեղանակներին գտնվելը շատ մեծ նշանակություն ունի ցեղական և արդյունաբերական խողաբուծության զարգացման գործում: Կենդանին չպետք է վախենա վոշ ջրալից և վոշ ել ալ պատահարներից: Գերմա-

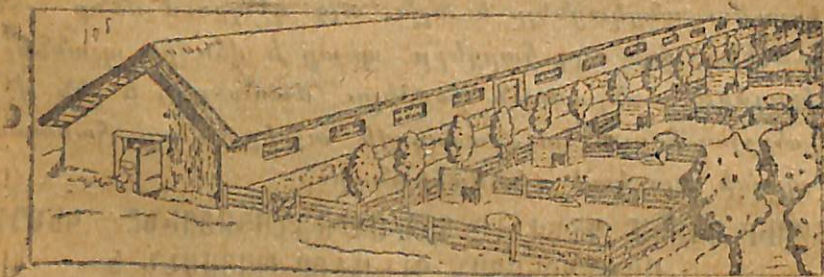
նացիք և դանիացիք այդ տեսակետից բաժանան առաջ են գնացել մյուս լեռերներից, վերովետև նրանք խոզերին չեն ներբացնում, այլ ընդհակառակը խոզերին ամեն սր գուրս են

Նկ. 10.

խոզերի զբոսավայրի բաղ խոզադռմին կից.

Թողնում զբոսանքի: Սմառը նրանք անց են կացնում առատ արոտատեղերում, իսկ ձմեռը 2—3 ժամ գուրս են հանում խոզադռմերին կից շինված հատուկ բակերը, նախած լեղանակին:

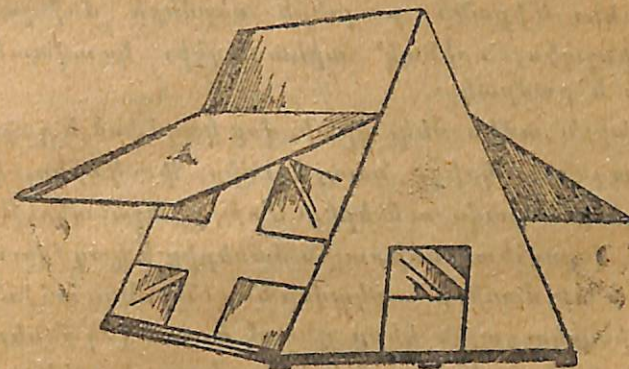
Նկ. 11.

խոզերի զբոսավայրի բաղ խոզադռմից հետո՝ առանձին բաժանմունքներով.

Մենք ել պետք է այդ տեսակ բակեր շինենք կոլեկտիվ խոզադռմերում, ընդվորում ծնող մերունի համար պետք է ջի-

նել առանձին բակեր 2,00—5,00 մետր չափով, իսկ ցեղական խոճկորների համար ընդհանուր բակեր—հատկացնելով եգ խոզուկներին առանձին և վարադիկներին առանձին բաժանմունքներ, ամեն մի գլխի համար՝ 3,00 քառ. մետրի չափով:

Վարադիկ խոզն ամառը կարողանա օգտվել շոգից և փայլեղանակներից, բակի ներսում շինում են փոշ մեծ ծածկ, փո-

Նկ. 12.

Ամերիկական տեղախոսի աճակ՝ արոտավայրում.

րը պահպանվում է լեռեր կողմից, իսկ արոտատեղում և դաշտում դնում են ամերիկական ձևի շարժական տնակներ:

ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՇԻՍՈՒՆՔՆԵՐԸ

Պարզ պատկերացնելու համար, թե ինչպես պետք է կերակրել կենդանուն և ինչպես պետք է խնամել նրան, հարկավոր է համառոտակի ծանոթանալ թե ինչպես է աճում կենդանին, ինչից են սնունդ ամսում և աճում մկանները (միսը), ճարպը, վսակները և այլն:

Կենդանիները և բույսերն ընդհանրապես կազմված են ալսպես կոչված որդանական նյութերից՝ սպիտակուցներից, ճարպերից և ածխաջրամաներից և անորգանական նյութերից՝ հանքային աղերից (մոխրից) և ջրից:

Սպիտակուցն առատ է ձվի, կաթի և բոլոր կենդանիների մսի մեջ: Բույսերից սպիտակուցով հարուստ են սխեռը, փայլը, առվույսը, լեռնճուղի, կորնդանը, հացահատիկները:

Սվիդի շատ սպիտակուց կա քուսպի (կոպտոնի) մեջ: Ած-
խաղբատը՝ դա շաքորը, ուլան ե: Ածխաղբատով հարուստ ե
կաթափիլը, նրանում շատ ուլա կա, իսկ սպիտակուց համա-
բյա չկա: Հացահատիկների մեջ եւ շատ ուլա կա, սակայն սպի-
տակուցն ել քիչ չե, քուսպի մեջ ել շատ սպիտակուց եւ ածխա-
ղբատ կա:

Ճարպը՝ դա կենդանիների ճարպն ե, կովերի ե քուսական
լուղերն են: Միջանի քուսպերի սերմերի մեջ շատ առատ ե
լուղը, ինչպես, որինակ՝ արեւածաղկի, կտավատի, կանեփի,
քնշութի ե բամբակի:

Մոխիրն, ամեն մեկը գիտի, վոր կաղմված ե դանազան հան-
քային աղերից, կրից, նատրիումից, ֆոսֆորից, կամ նրանց
ալլ հանքային միավորումներից: Մոխրի նշանակութունը հակա-
յական ե, վորովհետեւ մոխրային մասերից ե կաղմվում կենդանու
կմախքը եւ այդ մասերը հարկավոր են կենդանու աճման ժամանակ:

Սպիտակուցային կերը դնում ե միս (մկաններ) կաղմելու
վրա: Վերջինն ավելանում ե գլխավորապես կենդանու շահել
հասակում աճելու ժամանակ: Իրենց աճեցողութունը վերջաց-
րած հասակավոր կենդանիների միսն ալլեւ չի աճում, ուստի
ե մսային քսուժը կատարվում ե կենդանու հենց շահել հասա-
կում: Բաեյու ժամանակ ածխաղբատից ե ճարպերից կենդա-
նու ճարմնի մեջ կաղմվում ե միայն ճարպ:

Ճարպը լավ ե դոյանում այն կենդանիների մեջ, վորոնք
վերջացել են իրենց աճեցողութունը, ընդվորում կենդանու
կատարյալ հանգիստը նպաստում ե կերից ճարպ ստանալուն:

Կենդանու աճման ե մսի ավելանալու համար սպիտակու-
ցի, ածխաղբատի, ճարպի ե հանքային աղերի հետ միատեղ
հարկավոր են ալլե հատուկ նյութեր, վորոնք կոչվում են վի-
տամիններ: Այս բանը ծագում ե յատիկներն վիսա բառից,
վոր թարգմանաբար նշանակում ե կյանք:

Դուրս ե գալիս, վոր առանց վիտամինների, այսինքն՝ կլանք
ափող նյութերի, մինչե իսկ սպիտակուցների ճարպերի, ածխա-
ղբատների ե հանքային աղերի առկայությամբ, վոչ մի կենդա-
նի չի կարող կանոնավոր աճել, լավ դարգանալ ե ընդհանրա-
պես ապրել:

Այդ վիտամիններից շատ կան կանաչ խոտերի մեջ, հա-
կապես առվուլտի, լեռեքնուկի ե վիկի, բանջարեղենի, ճակն-
դեղի, դադարի ե գդուժի մեջ:

Այդ կերերի վիտամինները կրում են աճեցողության վի-
տամիններ անունը: Յեթե կերի մեջ չկան աճեցողության վի-
տամիններ, ալլ դեպքում շահել կենդանին դադարում ե աճե-
լուց, թուլանում ե, տխրում, աչքերն հաճախ ճգոտում են,
կենդանին խուսափում ե լույսից: Այդ տեսակ խոնկորները
խիստ կերպով տարբերվում են նորմալ կերպով դարգացողներից:

Գլխությունը դաեւ ե նույնպես հակառակիտային կամ
կանխավոր վոսկրացման վիտամին: Այդ տեսակ վիտամինի
բացակայությունն ուժեղ կերպով իրեն զգալ ե ալլա խոզա-
բւժանկան դործում: Այդ հիվանդությունն արտահայտվում ե
ռախիտով, այսինքն՝ վոսկրները դադարում են աճելուց ե
փափկում են:

Չահել հասակում ուսխտով հիվանդ խոնկորներն ուղա-
թափվում են, վորից ե հաճախ մահանում են:

Աճեցողության վիտամինը ե հակառակիտային կամ վոս-
կրացման վիտամինը սովորաբար գտնվում ե մոր կաթի մեջ,
վորը հղիության ժամանակ ե կաթ տալու շրջանում սեփում ե
վիտամիններով հարուստ կերով ե հաճախ լինում ե արեւի
տակ:

Խոզաբուծության համար անհրաժեշտ վիտամինները (վո-
րոնք նպաստում են աճեցողության ե վաղեմանալուն) քիչ են
հացահատիկների մեջ (տարեկանի, դարու, վարսակի) ե կար-
տեփիլի մեջ:

ՅԵՂԱԿԱՆ ԽՈՉԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԿԵՐԱԲԱԺԻՆ ԿԱԶՄԵԼԸ

Վարպես նորմաներ կաղմելու ուժեղ հասկանալի ե հառա-
բակ միջոց անհրաժեշտ ենք համարում առաջարկել սկանդի-
նավյան (դանիական) լեզանակը: Այդ նորմաները կաղմում են
ըստ կենդանի քաշի ե բոլոր կերերը հաղվում են հատիկային
կերի հաշվով, վորը հետո վերածում են ալլա կամ այն կերի
միավորների՝ կիլոգրամներով:

Հայաստանում ամեն մի կերի միավորը ընդունված է, ըստ էր անդադարությամբ, մեկ կիլոգրամ գարու հավասար: Որինակ՝ լեթե ասում են, թե խոզին պետք է կեր տալ, վոր իր անդադարությամբ հավասար լինի 4 կիլոգրամ գարուն, դա չի նշանակում, թե պետք է տալ ըստ անդադար 4 կիլոգ. գարի, այլ պետք է մի մասը փոխարինել ալիսի կերով, վորը հավասար լինի իր անդադարությամբ՝ համաձայն կերի միավորների աղյուսակի:

Յեթե գարի չլինի, այդ դեպքում կարելի չէ, ասենք, փոխարինել յեզիպտացորենով, վառսակով, ցորենով և այլն:

Տվյալ դեպքում 4 կլգ. գարին փոխարինում ենք 3 կլգ. յեզիպտացորենով և 8 կլգ. յերեսը քաշած կաթով (3 կլգ. յեզիպտացորենը = 3 կերի միավորի և 8 կլգ. յերեսը քաշած կաթը = 1 կերի միավորի):

Ա. Ջանել, աճող խոզերին տրվում է կեր հետևյալ հաշվով կերի միավոր կիլոգրամներով:

1. Խոճկորներին, մոր ծծի կաթից կտրելուց մինչև 40 կլգ. կենդանի քաշի հասնելը, պետք է տալ կենդանի քաշի $\frac{1}{20}$ մասը, այսինքն՝ $40:20=2$ կերի միավոր կիլոգրամներով:

2. 40 մինչև 80 կլգ. կշռող խոճկորներին պետք է տալ առաջին 40 կլգ. կենդանի քաշին 2 կերի միավոր կիլոգրամներով և վերջինին ավելացնել 40 կլգ. քաշը գերազանցող $\frac{1}{20}$ մասը: Որինակ՝ լեթե խոճկորը քաշում է 60 կլգ., տրվում է 2 կերի միավոր կլգ.-ով, գումարած 20 կլգ.-ի $\frac{1}{20}$ մասը՝ քաշի տարբերությունից, այսինքն՝ $20:40=\frac{1}{2}$, իսկ ամբողջը $2\frac{1}{2}$ կերի միավոր կիլոգրամներով:

Ուրիշ որինակ. լեթե կենդանի քաշը 80 կլգ. է, այդ դեպքում տրվում է 2 կերի միավոր կլգ., գումարած 40 կլգ. քաշի $\frac{1}{20}$ տարբերությունը, այսինքն՝ 1 կերի միավոր (40:40), իսկ ամբողջը $2+1=3$ կերի միավոր կիլոգրամներով:

3. 80 մինչև 120 կլգ. քաշ ունեցող խոճկորներին պետք է տալ առաջին 80 կլգ. կենդանի քաշին 3 կերի միավոր կիլոգրամ. և դրան ավելացրած 80 կիլոգրամ քաշի գերազանցող $\frac{1}{20}$ մասը:

Որինակ՝ լեթե խոճկորը քաշում է 100 կլգ., այդ դեպքում տրվում է 3 կերի միավոր կլգրամ. (80 կլգ. կենդանի քաշին) ավելացրած 20 կլգ. տարբերություն $\frac{1}{20}$ մասը, այսինքն՝ $\frac{20}{100}=\frac{1}{5}=\frac{1}{5}$, իսկ ամբողջը $=3\frac{1}{5}$ կերի միավոր կլգ.:

Յեթե խոճկորը կշռում է 120 կլգ., այդ դեպքում 80 կլգ. քաշին տրվում է 3 կերի միավոր, իսկ մնացած 40 կլգ. քաշին տրվում է $\frac{1}{20}$ մասը, այսինքն՝ $\frac{40}{120}=\frac{1}{3}$ կերի միավոր, իսկ ամբողջը միասին $3+\frac{1}{3}=3\frac{1}{3}$ կերի միավոր կիլոգրամ:

4. 120 մինչև 160 կլգ. կենդանի քաշ ունեցող խոճկորներին պետք է տալ կենդանի քաշի առաջին 120 կլգ. $3\frac{1}{3}$ կերի միավոր և դրան ավելացնել 120 կլգ.-ից վեր կենդանի քաշի տարբերության $\frac{1}{120}$ մասը:

Որինակ՝ լեթե խոճկորը քաշում է 140 կլգ., այդ դեպքում տրվում է $3\frac{1}{3}$ կերի միավոր կլգ., ավելացրած 20 կլգ. քաշի տարբերության $\frac{1}{120}$ մասը, այսինքն՝ $\frac{20}{120}=\frac{1}{6}$, իսկ ամբողջը $3\frac{1}{3}+\frac{1}{6}=3\frac{2}{6}=3\frac{1}{3}$ կերի միավոր կլգ.:

Յեթե խոճկորներին կենդանի քաշը 160 կլգ. է, այդ դեպքում տրվում է $3\frac{1}{3}$ կերի միավոր կլգ., ավելացրած 40 կլգ. քաշի տարբերության $\frac{1}{120}$ մասը, այսինքն՝ $\frac{40}{120}=\frac{1}{3}$, իսկ ընդհանուրը $3\frac{1}{3}+\frac{1}{3}=3\frac{2}{3}$ կերի միավոր կլգ.:

Բ. Իրենց անեցողությունը վերջացրած ջանել կենդանիներին տրվելիք կեր:

1. Մահերը մեռուներին տրվում է կենդանի քաշի $\frac{1}{100}$ մասը:

Որինակ, լեթե կենդանի քաշը 200 կլգ. է, տրվում է $200:100=2$ կերի միավոր կլգ.:

2. Հղի մեռուներին նույն չափով, հղիության լերկրորդ շրջանում, ավելացրած $\frac{3}{4}$ կերի միավոր կլգ.:

3. Ծծմայր մեռուներին տրվում է կենդանի քաշի $\frac{3}{100}$ մասը՝ մոտ 160—200 կլգ. քաշ ունենալու դեպքում:

Յեթե մայրը 160 կլգ.-ից քիչ է քաշում, $\frac{3}{100}$ մասից մի քիչ ավել են տալիս. որինակ՝ խոզը 150 կլգ. է քաշում, 150 կլգ. կենդանի քաշի $\frac{3}{100}$ է կազմում և 4,5 կերի միավ. կլգ.,

խակ վարձակետե 150 բիշ և 160-ից, ուստի զրա վրա ավելաց-
վում է մոտավորապես 0.5 կերի միավոր կլգ., ամբողջը
4,5+0,5 կերի միավոր կլգ.:

Ընդհանրապես, յերբ մերումը 200 կլգ. ավելի չե քաշում,
կեր տալիս են քաշի $\frac{3}{100}$ մասից պակաս, որինակ, կենդանի
քաշի 300 կլգ., վորի $\frac{3}{100}$ կլգ. = $\frac{900}{100} = 9$ կերի միավ. կլգ., իսկ

վորձակետե 300-ը 200-ից շատ է, ուստի 9 կերի միավորից պա-
կասեցնում են մոտավորապես 2-ից մինչև 2,5 կերի միավ.,
այսինքն՝ 9—2 կամ 2,5=7 կամ 6,5 կերի միավ. կլգ.:

4. Բեղձավորող վարազներին 160—200 կլգ. կենդանի
քաշի դեպքում տալիս են կենդանի քաշի $\frac{2}{100}$ մասը:

Պակաս քաշ ունեցող վարազին տրվում է $\frac{2}{100}$ մասից
ավելի, իսկ ավելի քաշ ունեցողին տալիս են $\frac{2}{100}$ մասից պա-
կաս: Վոչ բեղձնավորման շրջանում տալիս են կենդանի քաշի
 $\frac{1}{100}$ մասը, ավելացրած 1 կերի միավոր կլգ.:

Որինակ՝ 320 կլգ. կշռող վարազը վոչ բեղձնավորման
շրջանում ստանում է $\frac{1}{100}$ մ. = 3,2 կերի միավոր կլգ. + 1 կերի
միավ. = 4,2 կերի միավոր կենսապահ կեր:

Որբաթիներ պետք է կազմել տնտեսության մեջ գտնված
զանազան կերերի խառնուրդներից, և այնպիսիներից, վորոնք
կարող են ավելի եծան գնված լինել շուկայում. որինակ՝
քուսպ, թեփ, թափթփուկներ և զանազան մթերքների մնա-
ցորդներ, վորոնք մեծ քանակությամբ ստացվում են ձիթահան,
լրագացների, կաթնալին մթերքների արդյունաբերությաննե-
րում և ճաշարանի մնացորդներից:

Ամառը ալմատապառուղներ չկան, բայց նրանց կարելի չե
փախարինել արոտատեղերով, այնպես, վոր խողերն արոտա-
տեղերում բավարար կերպով պահելու դեպքում նրանց կերա-
կըրում են անհրաժեշտ կերի կիտով միայն:

Վերևում ցույց տված կերի հարաբերությունը միմյանց
նկատմամբ պետք է վերցնել վոչ թե ըստ քաշի, ալլ ըստ նրանց
մենդարարության, վորն, ինչպես վերևում ասացինք, վորոշվում
է կերի միավորներով. Ուստի մեկ կերը մյուսի հետ պետք է

համեմատել ըստ նրանց մենդարարության:

Բոլոր կերերի համեմատական միավոր կամ կերի միավոր
20 ձշում համարվում է 1 կլգ. դարին:

Մեկ կերի միավոր կամ մեկ կլգ. դարուն ընկնում է ըստ
մենդարարության—

1. Արեածաղկի քուսպ	0,9	կլգ.
2. Կտավալի	0,9	»
3. Գարու	1,0	»
4. Վարսակ	1,2	»
5. Յեղիպտացորեն	0,95	»
6. Սիսեռ	1,0	»
7. Վիկ	1,0	»
8. Յորենի թեփ	1,2	»
9. Տարեկանի »	1,2	»
10. Գարու	1,2	»
11. Գարու ալյուր	0,95	»
12. Մսի ալյուր	0,60	»
13. Մսա-վուկրային ալյուր	1,0	»
14. Արյան ալյուր	0,70	»
15. Խոզակային, կիտաչի	0,85	»
16. Մարգագետնի խտի մեջ	2,5	»
17. Տրմոֆեյեվկա	2,5	»
18. Յերեքնուկի խտ	2,2	»
19. Առվույտի խտ ծաղկած	2,58	»
20. » » չծաղկած	2,20	»
21. Իշառվույտ ծաղկած	2,25	»
22. Առվույտ արտի	8,0	»
23. Վիկի	9,0	»
24. Յերեքնուկի	7,0	»
25. Կերի ճակնդեղ	9,10	»
26. Գազար	9,0	»
27. Շաքարի ճակնդեղ	4,20	»
28. Կարոսֆիլ	4,20	»
29. Յեղիպտացորենի սիլոս	8,0	»

30. Սիւնս	10,0	կլէ
31. Կերի ճակնդեղի տերեւներ	15,0	»
32. Շաքարի »	12,0	»
33. Յերեսը քաշած կաթ	6,0	»
34. Թանի մաշորպներ	10,0	»
35. Շիճուկ	12,0	»

ԶԱՆԱԶԱՆ ԿԵՐԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Խոզերը մեծացնելու և բուելու ժամանակ տարբեր կերերից առանձնապէս մեծ նշանակութիւն ունեն կաթնատնտեսութեան մաշորպները՝ յերեսը քաշած կաթը, թանը և շիճուկը։ Գաղցր և թթու յերեսը քաշած կաթը, նուէնպէս և թանը՝ խոզերի համար հրաշալի կեր են։ Յեղ վորովնեւ տմենից լավ խոճկորներն են իրենց կերն արդարացնում ավելի ջանել հասակում, ուստի վերոնշյալ կերը պետք է տմենից առաջ տալ մինչև հինգ ամսական հասակը։ Շիճուկը նուէնպէս խոզերը լավ ոգտադործում են ավելի մեծ հասակում։ Շիճուկը տալիս են խոզերին նամանավանդ մաշցուններ բուելու ժամանակ, հացահատիկով խառնած։

Խոզերին կերակրելիս հացահատիկի կերերից առաջին տեղը պետք է տալ գորուն, վորպէս շատ ավելի սննդարար կեր, վորից միսն ու ճարպը ավելի համեղ են դառնում։

Գարին լավ հացահատիկային կեր է նուէնպէս ջանել խոճկորներին և խոզուկներին համար։

Գարին պետք է տալ ձեծած գրությամբ։

Խոզերի համար հրաշալի կեր է նաև տարեկանը։

Ցարեկանով կերակրելու դեպքում ստացվում է ավելի բարձր հատկութեան ճարպ։

Միսեան ու վոսպը տալիս են լավ ճարպ և լավ են ազդում խոճկորներին աճելու վրա, ուստի ցանկալի լին դրանցից տալ ջանել, աճող խոզերին։

Քուսպերը հանգիստնում են շատ սննդարար կերեր։

Նրանցում շատ ուղիտակուց կա, վորն առանձնապէս կա-

րևոր նշանակութիւն ունի ջանելներին մեծացնելու և ծծմարերի համար։

Շնորհիվ քուսպերի (կտավտի և արեածաղկի) մեջ պանակիզ մեծ բանեղով ճարպի (լուղ), պետք է քուսպի որաբաժինը ստանձնափակել, առանձնապէս ճարպի համար բուելիս, վորի հետեանքով ստացվում է ավելի մթերք, վորը տալիս է փափուկ ճարպ և միս։

Արտաստանմանում մեր քուսպը յուղաթափ են անում, և ալոպիսի քուսպով կերակրելը հրաշալի հետեւեցներ է տալիս։ Քուսպը տալիս են ամխաջրատ պարունակող կերի հետ, որին նախ կարողութիւն, դդումի, ճակնդեղի և այլն։

Յագիպտացորենը տալիս է տմենից ավելի բարձր քաշ, վորը տալիս են բուելու ժամանակ։ Բայց նրանից ստացված ճարպն առաջնակարգ չէ, փափուկ է։ Ամերիկայում, վորտեղ խոզերին կերակրում են մեծ մասամբ յեղիպտացորենով, այդ յերեւուլթն առանձնապէս աչքի լին ընկնում։

Յագիպտացորենի հսկայական ցանքները Ամերիկայում բացառապէս մշակում են յեղիպտացորենից միս և ճարպ վերամշակելու համար։

Բացառապէս միտին յեղիպտացորենով կերակրել չի կարելի, անհրաժեշտ է խոզին կերակրել նաև ալ կերերով։

Վիտամինների պակասութեան հետեւեցով, յեղիպտացորենով հղի և ծծմար խոզերին և ջանելներին կերակրելիս ըստ հատրավորութեան ավելի լավ է կերաբաժինին խառնել մեծ քանակութեամբ կանաչ կամ չոր առվուլտ։

Խոզակաղինը խոզերի համար պետք է համարել լավ կեր, հատկապէս հասունացած խոզերից ճարպ ստանալու համար՝ բուելու դեպքում։ Չոր խոզակաղինի մանրուները (առանց կճեպի) իր սննդարարութեամբ կարելի լին համառարեցնել տարեկանին, իսկ կճեպով թարմ խոզակաղինը կարող է իր սննդարարութեամբ փոխարինել համասար քանակով քաշ ունեցող թեփերին՝ կիւղրամբ-կիւղրամբին։

Մինպեա վոր, վորտեղ կան կաղնու անտառներ, խոզաբույծ-կուլանեապանի համար ձեռնառն լին աշխարհ խոզակա-

դին հավաքել և պաշարել 2—3 տարվա համար, վարովհետև խոզակաղնի բերքը լինում է վոչ թե ամեն տարի, այլ 2—3 տարին մեկ անգամ:

Բացառապես խոզակաղնով կերակրելու դեպքում ստացվում է անհամ միս, վոչ բնական դուկնով, իսկ աղիքները բուրբուլիկն կապտում են, սևաթի և անարժեք են դառնում:

Ճակնդեղն ու կարտոֆիլը հրաշալի կերպով ոգտագործում են խոզերը: Լավ բուսվում են հասունացած խոզերը կարտոֆիլով, վերջինիս պիտի ավելացնել նաև հացահատիկ և քուսպ:

Կոլտնտեսականները խոզերի աճեցողության և ընդհանրապես կերակրելու դեպքում պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն առվույտի, կորնգանի և իշառվույտի վրա, վորոնք վաղուց մեծ դեր են խաղում ամերիկական և գաղթական աղյուստներում:

Կանաչ առվույտը, յերեքնուկը և իշառվույտը մեծ ախորժակով ուտում են ամեն հասակի խոզերը: Դրանք լավ են նաև ձմանը՝ վորպես խոտ: Վերջինս խոզերին տալիս են մանրած և խաշած վիճակում:

Բացի զրանից, առվույտը, յերեքնուկը և իշառվույտը խոզերի համար հանդիսանում են աննդարար կեր: Դրանք, ինչպես վերևում ասվեց, իրենց մեջ պարունակում են ջանել խոզի աճեցողության և առողջության համար շատ անհրաժեշտ և կարևոր վիտամիններ: Հենց միայն դրա համար առվույտը, յերեքնուկը և իշառվույտը խոզաբուծության համար հանդիսանում են անփոխարինելի կեր: Վորտեղ խոզ կա, այնտեղ պետք է լինի առվույտ, յերեքնուկ և իշառվույտ: Առանց դրանց անհնար է պատկերացնել ճիշտ կերպով դրված խոզաբուծությանը: Անցնելով կուլտուրական խոզաբուծության, միաժամանակ պետք է անցնել առվույտ, յերեքնուկ և իշառվույտ ցանկուն:

Առաջներում բոլորովին անհասկանալի մի շարք հիվանդությունները, խոճկորների աճեցողության դանդաղեցումը բոլորովին վերացվում են — առվույտը՝ խոզերի կերերի մեջ մտցնելուց հետո:

Վրանների անդամալուծությունը, վատ ախորժակը, դրանց

հետևանքով վատ աճեցողությունը, այս բոլորն արագությամբ անցնում են առվույտով և յերեքնուկով իր ժամանակին կերակրելու:

Սիլոս.—Սիլոսի, վորպես կանաչ և հյութալի կերի նշանակության մասին յերկար խոսել պետք չէ, վորովհետև կոլտնտեսությունները և խորհրտեսությունները բավականաչափ արդեն ծանոթ են կերի այդ տեսակին: սակայն այստեղ պետք է նկատել, վոր տվյալ ժամանակում խոզերին սիլոսով կերակրելը մոտում է խոզաբուծական տնտեսությունների պրակտիկայի մեջ, վորպես եժան, հյութալի և ոգտակար կեր, ինչպես ջանհերերի աճեցողության, նույնպես և մսի համար բուսու դեպքում:

Սիլոսով կարելի յ կերակրել սկսած 4 ամսական հասակից, անցնելով կերակրմանն աստիճանաբար, դրան անսովոր կենդանու մարսողությունը չքայքայելու համար:

Որ ու գիշերվա ընթացքում տված որբաժնի 25 % -ը կարելի յ վոխարինել սիլոսով, հատկապես կանաչ յեզիպտացորենից, արևածաղիկից և բակլայաբույսերից պատրաստած կերով, բայց $1\frac{1}{2}$ —2 կգ. վոչ ավելի՝ որ ու գիշերվա ընթացքում:

Որբաժին տալիս պետք է սկսել 200 գրամից և ավելացնել 6—7 որվա ընթացքում մին և կերի սահմանված չափը:

Բուելու վերջին ամսում սիլոսով կերակրելը պետք է դադարեցնել:

Ջանել խոզին սիլոսի հետ միասին պետք է տալ անպայման 10—20 գրամ կավիճ:

ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՅԵՎ ԿԵՐ ՊԱՏՐԱՍԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Խոզերին անհրաժեշտ է կերակրել խիստ վորոշված ժամանակին: Նրանք շատ արագ ընտելանում են այդ տեսակ կերակրելուն և խիստ կերպով ազդվում են կերակրման ժամանակի ամեն տեսակ անճշտության և փոփոխության դեպքում:

Հասակավոր խոզերին — մերուններին և վորագներին հարկավոր է կերակրել ուբական 2 անգամից վոչ պակաս, ծիծ

տվող մերտններին՝ որական 3 անգամ: Խոճկորներին և խոզուկներին անհրաժեշտ է կերակրել որական 4 անգամից վոչ պակաս:

Կերակրելու ժամանակը պետք է սահմանել այնպես, վորպեսզի նրանց միջև լինի լինի ընդմիջումները միաշափ լինեն: Խոտացրած կերը տրվում է կամ չոր կամ թանձր խմորի վիճակում, բայց վոչ մի դեպքում՝ հեղուկ, շփոթ վիճակում:

Կերաբաժինը տալուց հետո խոզերին պետք է ջրել յերկու ժամից հետո:

Խոտացրած կերի հետ սովորաբար տրվում է կանաչ կեր և արմատապտուղներ:

Բոլոր կերերը պետք է տալ թաց վիճակում, վորովհետև կերերի յեփելը նվազեցնում է նրանց սննդաբարությունը: Բացառութիւն է կազմում միայն կարտոֆիլը, վորի յեփելը անհրաժեշտ է նրա մեջ գտնված թունավոր նյութերը չեզոքացնելու համար:

Այն ջուրը, վորի մեջ յեփում են կարտոֆիլը, վորպես թունավոր նյութեր պարունակող, վոչ մի դեպքում չպետք է տալ խոզերին:

Պետք է յեփել կամ տնական կելպով յեռացնել ($1-1\frac{1}{2}$ ժամ) այն կերը, վորն արդեն սկսել է փշանալ (բորբոսնած, յերկար մնացած, կուտացած և այլն):

Այդ արվում է նրա համար, վորովհետև տնական յեռացնելը, սպանելով բորբոսները և մանրէներին մի մասը, բավականին թուլացնում է նրա փնասակար ներգործութիւնը կենդանիների վրա: Այդ տեսակ կերը տրվում է խոտացրած կերի որական կերաբաժինի $\frac{1}{3}$ չափով: Ծծմալը, նույնպես և հղի խոզերին, այդ տեսակ կեր չպետք է տալ: Խոզերի համար նախատեսված կերը չպետք է նախապես պատրաստել, այսինքն՝ մինչև խոզերին բաժանելը, այլ պետք է կերը պատրաստել տալ այն բաժանելուց անմիջապես առաջ:

Բացառութիւն է կազմում միայն կարտոֆիլի յեփելը, վորը սովորաբար կատարվում է որական կերաբաժնի չափով: Միայն անհրաժեշտ է այն յեփելուց հետո ջուրը թափել և

յեփած կարտոֆիլը ժամերով չթողնել ջրի մեջ:

Հացահատիկի կամ ալյուրի կերի խառնուրդը պետք է կազմել նախապես դեկադներով:

Կերի որաբաժինը պետք է կազմել զանազան կերերից, այսինքն՝ որաբաժնի մեջ, վորպես անհրաժեշտ պայման, պետք է մտցնել արմատա-գնդապտուղներ, կանաչ կեր (ամառը), սիլոս (ձմռանը), խոտացրած կեր, կոպիտ կեր և հանքային աղեր:

Կանաչ և հյութալի կերը պետք է մտնի որաբաժնի մեջ $30-50\%$ -ի չափով, կերի միավորներով, կոպիտ կեր—առվույտի, յերեքնուկի խոտ և այլն 5% վոչ պակաս և 10% վոչ ավելի կերի միավորներով:

Խոտացրած կերը տրվում է խառնուրդի ձևով 2-ից վոչ պակաս և 4-ից վոչ ավելի կերի միավոր, նայած հասակին և տնտեսութիւն ուղղութիւն (ցեղական, արդյունաբերական): Ախորժակ պահելու համար այդ խառնուրդների կազմը պետք է ամեն մի 2—3 դեկադից հետո փոխել, այսինքն՝ մեկ կամ յերկու կերը փոխարինել ուրիշներով, և այդպես շարունակ:

Մայրերի կերը ծիծ տալու և հղիութիւն շրջանում պետք է ապահովված լինի բավարար քանակի կրով, ուստի ամառը առվույտի կամ յերեքնուկի արոտատեղում արածացնելը, իսկ ձմռանն այս խտերով կերակրելը, վորպես մեծ քանակով կիր պարունակողների, պարտադիր է:

Կերակրելուց հետո անցած չկերված ամբողջ կերն անմիջապես հավաքում են և այլևս դրանով հետագայում չեն կերակրում:

Խոզերի կերակրելու վրա հսկող անձնակազմը պետք է հետևի նրանց ախորժակին և բոլոր կենդանիների լրիվ կամ մասնակի կորցրած ախորժակի մասին անմիջապես հայտնի դոտեխնիկին կամ անասնաբուժին:

Տնտեսութիւններում (խորհրտնտեսութիւն, կոլտնտեսութիւն) անասնաբուժ անձնակազմ չլինելու դեպքում, անհրաժեշտ է այդ տեսակ խոզերի տնտեսութիւնը (նորմալ տաքութիւնը 40° Ցելս.) չափել և վերջինիս բարձր լինելու դեպքում,

մինչև բժշկի գալը, կասկածելի խոզերին առանձնացնել:

Ինչպես ծրծ տվող, նույնպես և հղի մերուններին ու ջահելներին անհրաժեշտ է տալ կերակրի աղ, հասկավորներին մինչև 15—20 գրամ, ջահելներին 10—15 գրամ որվա ընթացքում:

Սառած վիճակում հյութալի կերը չպետք է տալ հղի մարերին, վիժումներից խուսափելու համար: Այդ տեսակի կերերը նախապես պետք է հալեցնել, վերը չպիտի գերազանցի մեկ անգամ արվելիք քանակից:

Ամեն անգամ կերակրելուց հետո մսուրները, տաշտերը պետք է լվանալ, և շարժվել մեկ անգամ դրանց պետք է քսել կրաջուր և արեին կամ քամուն տալ:

Կերակրելուց հետո խոզերին պետք է 2 ժամից փոչ պահապանել տալ և աղ ժամանակ խոզագոմում փոչ մի աշխատանք չպիտի կատարել: Կողմնակի մարդկանց մուտքը խոզագոմն ընդհանրապես, մանավանդ հանգստի ժամանակ՝ անթույլատրելի է:

Թե մերուններին և թե խոճկորներին պետք է մաքուր պահել, ամառն ամբար մեկ անգամ պիտի լվանալ ոճառով և խոզանակով, իսկ ձմեռը մաքրել խոզանակով և ծղոտի փնջերով: Հոսող ջուր լեղած տեղում ամառը խոզերին հնարավորություն պետք է տալ հաճախ լողանալու:

Խոզագոմներում տաքության աստիճանը խիստ լեկեջներ չպետք է ունենա և ձմռանը 5° Ցելսիուսից ցած չլինի և 12° Ցելսիուսից ավելի չբարձրանա:

Խոզագոմներից գոմաղբը պետք է մաքրել որական 2 անգամ:

Նկ. 13.

Խոզերի բորվելու հարմարություն (գերան).

ԽՈԶԵՐԻՆ ԱՐՈՏԱՏԵՂՈՒՄ ՊԱՇԵԼԸ

Խոզերին արոտատեղերում պահելու վրա բացառիկ ուշադրություն պիտի դարձնել, առանձնապես կուլտուրական խոզաբուծության անցնելու դեպքում:

Պետք է լավ հիշել, վոր առանց արոտատեղի չի կարող լինել փոչ արդյունաբերական, փոչ էլ ցեղական խոզաբուծություն:

Արոտատեղն ամրացնում է մատաղ որգանիզմը, փոքրերին հնարավորություն է տալիս ազատ շարժումներ անելով, աճեցնել մկանները: Մրեգակի ազդեցությունը և ազատ շարժումները նպաստում են լավագույն կերպով ոգտագործելու կերը, ջահելներն արագորեն աճում են:

Արոտատեղը հնարավորություն է տալիս հացահատիկալիճ կերը 20 ից մինչև 50% տնտեսել:

Արոտատեղը նպաստում է մերունների սեռական դործողությունների կանոնավորմանը, խիստ կերպով նվազում է ստերջ միառու տեղադր, պակասում է մահացած խոճկորների ծնունդը: Արոտատեղը պահպանում է վարագնելի սեռական գործունեությունը լերկար ժամանակ և նրանց ավելի լեռանգուն է դարձնում:

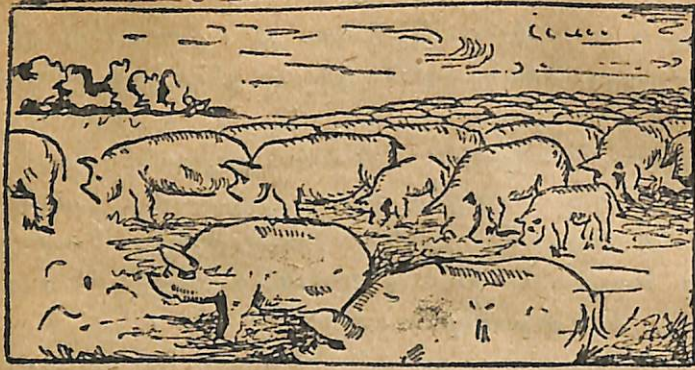
Արոտատեղը բավական կրճատում է խոզերի պահպանման վրա արած ծախսերը և եժանեցնում է արտադրանքի — խոզի մսի ինքնարժեքը:

Արոտատեղում ծնված խոճկորներն ավելի խոշոր, ամրակազմ և դիմացկուն են լինում:

Արոտատեղում պահելը պահանջում է խոզաբուծական կուլտեսություններում և խորհրդալիճ տնտեսություններում կազմակերպել հատուկ արոտավայրեր և դրանց չգրադեցնել ախպիսի կուլտուրաներով, վոր կուլտեսություն և խորհրդեսություն խոզերի ամբողջ հոտը կարողանա լրիվ նրանց ոգտագործել գարնանը, ամռանը և աշնանը:

Բայր ստերջ, հղի և ջահել և նույնիսկ ծիծ տվող մերուններին ծննդաբերությունից 4 շաբաթ հետո անհրաժեշտ է

արոտատեղում պահել մինչև խոր աշուն: Նրանց համար այդ տեղ փայտե կամ հյուսված և հարդով ու կափով ծածկված թեթև շենքեր պիտի շինել, վորտեղ նրանք կպաշտպանվեն խիստ շոգից, վատ յեղանակից և ալլն:

Նկ. 14.

Խոզերն արոտավայրում.

Արոտատեղերն ավելի ճիշտ և նպատակահարմար կերպով ոգտագործելու համար պետք է բաժանել մասերի և այդտեղ արածացնելը պետք է կատարվի կանաչի աճման հնարավորության սահմաններում: Խոտաբույսերի յերկրորդ ցանքսը պետք է կատարել գարնան առաջին արոտացանքից 15—20 որ հետո, առնվազն ամառվա ընթացքում 2—3 անգամ: Դրանով էլ հասնում են խոզերին կանաչ խոտի վրա տեականորեն պահելուն:

Վորպեսզի խոզերը չփորեն դեռին ու արոտատեղերը չփչացնեն, անհրաժեշտ է նրանց կնճիթներին յերկաթալարից ող հագցնել: Արհեստական արոտատեղերի համար պետք է ոգտագործել հետևյալ կուլտուրաները՝ առվուլտ, յերեքնուկ, վիկ, վարսակ, սորգո, սուդանի խոտ, սոյա և ուրիշ խոտեր, ամեն մի առանձին դեպքում կուլտուրայի ընտրությունը համաձայնեցնելով շրջնողբաժնի հետ:

Ամենից շատ տարածված և ամենից արդյունավետ արոտատեղերը համարվում են առվուլտի և յերեքնուկի արոտավայրերը, դրանք ամենից շատ կանաչ խոտ են տալիս, ամեն հասակի խոզերն ախորժակով ուտում են և 1 հեկտարով 3—4 ամսվա

ընթացքում լիովին բավարարում են 40—60 խոճկորների կանաչ կերի պահանջը՝ առվուլտի արոտավայրերում, 30—40 խոճկորների պահանջը՝ յերեքնուկի արոտավայրերում: Այն ան-

Նկ. 15.

Բթածակերին ող հագցնելը.

առաջին արոտատեղերը, վորոնց այժմ ոգտագործում են կուտնտեսականները, վորպես խոզերի արոտատեղ, հետագայում անմատչելի կլինի այդ նպատակի համար՝ արածացնելն արգելու հետևանքով, և կոլտնտեսություններին պետք կլինի անառաջին բացատներում անցնել արհեստական արոտատեղեր կազմակերպելուն՝ վերոհիշյալ կուլտուրաներով:

ՑԵՂԱԿԱՆ ՎԱՐԱՋԻ ԽՆԱՄԵԼԸ, ՊԱՅԵԼՆ ՈՒ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

1931 թվին Հայաստանի Հողօգտագործության յենթադրում է ձեռք բերել մինչև 308 ցեղական անգլիական խոշոր սպիտակ տեսակի արտագրողներ՝ բեղմնավորման կայաններ բաց անելու և խոզաբուծական-արդյունաբերական կոլտնտեսություններին սպասարկելու համար:

Այս աշխատանքին հակառակ նշանակութուն է արվում, վորովհետև հենց առաջին տարիներում հնարավոր է տեղական խոզի վորակը բարելավել, մետիզացիայի (խառնուրդի) միջոցով:

Այդպիսով խառնուրդ ցեղի խոզերի արտագրությունը ՀՍՄՀ-ում պետք է խոշոր դեր կատարի խոզաբուծության վերակառուցման գործում:

Ապա ուրեմն մեր առաջ խնդիր է դրվում վոր թե նախապիմ,

ալլ մասային և մաս-կիսաճարպային խողի ստեղծելը խոզաբուծութ-
յան ապրանքալուծությունն արագութեամբ բարձրացնելու և
մաս-ճարպային կ'իզիսը թեթևացնելու համար:

Այդ նկատառումներով մենք գտնում ենք, վոր ներմուծ-
վող արժեքավոր կուլտուրական խոզը պետք է մեր տնտեսու-
թյուններում գտնի համապատասխան խնամք, պաշտպանու-
թյուն և կեր, և ամեն մի կուլտեսակական կամ կոպերատոր,
ստանալով իր հստի համար ցեղական վարագույնը, պետք է զին-
ված լինի վարագույնները խնամելու, պահպանելու և կերակրելու
համապատասխան գիտությունը:

Յերբեմն պատահում է, վոր կատարյալ հասակին չհասած
վարագին հանձնում են բեղմնավորման կայանին, և փոխանակ
նրան մինչև սեռական հասունությունը պահելու, վորպիսին
արագ հասունացող ցեղերի համար հասնում է առաջին տար-
վա վերջին, գլուղացիք նրան վաղաժամ թողնում են բեղմնա-
վորելու:

Հետևանքն այն է լինում, վոր՝ 1) վարագը՝ դեռևս ինքը
չձևակերպված, չզարգացած ժարմով, լեռ է մնում հետագա-
յում աճելուց և իր արտաքին ձևավորումները հայտնաբերելուց,
2) նա վաղաժամ մաշվում, ուժասպառ է լինում, վորով և
կըճատվում է նրա ցեղական ընդունակությունը և 3) տալիս է
վոչ ուժեղ սերունդ:

Նկ. 16.

Ցեղական վարագ անդլիական սպիտակ խոզը ցեղի.

Ուստի ուժեղ, աճած առողջ սերունդ ստանալու համար,
վորն ընդունակ լինի հետագայում արագ և լավ բավելու, վոչ

մի դեպքում վարագներին 10—12 ամսականից շուտ չի կա-
րելի թողնել բեղմնավորելու:

Այդ հասակում խոզը, սպիտակ անդլիական ցեղի լավ,
ցեղական վարագները 140—160 կգ. կենդանի քաշից պակաս
չպետք է լինեն: Այդ հասակում ամեն մի վարագին ծած-
կելու համար 20—30 մերուններից ավելի չեն տալիս:

Յերկու տարեկան հասակում կարելի լի տալ 40—50 մե-
րուն, 3-ամյա և բարձր հասակում՝ 50—60 մերուն՝ ձեռնաքաշ
մեթոդով գոգավորման դեպքում:

Վարագների կանոնավոր ոգտադործման դեպքում պետք է
բոլոր միջոցները ձեռք առնել նրանց սեռական գործունեյու-
թյունն ավելի լերկար ժամանակով ազատվելու համար. լավ հիշե-
լով մի խիստ կարևոր հանգամանք, վոր «արտադրող վարագն իր
խակական դեմքը ցույց է տալիս 3—4 տարեկան հասակում,
այսինքն՝ իր այդ հասակում է, վոր նա տալիս է ամենալավ
սերունդը»:

Այդ հիմնական կանոնն առանձնապես պետք է կիրառել
ցեղական գործում: Բոլորովին սխալ կարծիք է կազմվել գյու-
ղերում, թե արտադրող վարագը պետք է լիկվիդացիայի յն-
թարկել 3—4 տարեկան հասակում, համարելով նրան արդեն
վորպես ծեր: Սովորաբար վարագի նորմալ ծառայութունը
պետք է հաշվել 5—6 տարի, ավելի հազվադեպ՝ 7—8 տարի:
Մինչև 7 տարեկան սովորաբար պահում են իր հատկություն-
ներով արժեքավոր և աչքի ընկնող վարագներին:

Վարագներին պահելու շենքը պետք է լինի չոր, լուսավոր
և տաք: Ամբողջ սարքավորումը և շրջապատող պիտույքները
պետք է կառուցվեն ամուր նյութից, վորովհետև վարագն ու-
ժեղ կենդանի լի, հեշտութեամբ ջարդում է և կրծում միջնա-
պատերը: Վերջինի վերացնելու համար պետք է միջնորմի կող-
քերն ամրացնել լերկաթով և ընդհանրապես կերակրի և ջրի
համար գործածվող ամբողջ ամանեղենը պատել լերկաթով,
իսկ ավելի լավ է՝ շինել ցեմենտից:

Պահելու կարևոր պայմաններից մեկը հանդիսանում է մաք-
րություն պահպանելը. ի բնե խոզը մաքրասեր կենդանի լի, և

խորապես սխալվում են նրանք, վարոնք ասում են, թե խողը կեղտ ե սիրում, իսկ այստեղից ել առաջացել ե ճկեղատոտ ե, ինչպես խողը» ասացվածքը:

Յեթե կողք-կողքի շինենք լերկու փոս, մեկը ցեխոտ ե մյուսը մաքուր ջրով լցված, այդ դեպքում խոզն իր սովորական լողանալու համար ընտրում ե մաքուր ջրով փոսը:

Սակայն մեր պլուզերում ե տնտեսություններում մաքուր փոսեր համարյա չկան, ուստի ե իրեն ջղայնացնող միջատներէց ազատվելու համար խոզն ստիպված ե լինում մտնել ջրայի ցեխի մեջ, բնադդաբար զգալով, վոր դա փրկում ե իրեն միջատներից, մաքրում ե իրեն մաշկը: Այդ հիման վրա լել մենք խորհուրդ ենք տալիս կուտնտեսություններում ե խորհտնտեսություններում խողոր խողազոմեր կառուցելիս շինել հատուկ ավազաններ լողանալու համար:

Խողերի զբոսանքի մասին վերևում մենք ասացինք, վոր այդ պարտադիր ե ճարպակալելուց խոտափելու համար:

Նկ. 17.

Խողերի լողանալու ավազան.

Բեղմնավորման համար վարազին բաց են թողնում որական մեկ անգամից վոչ ավելի, ե վրպես բացառություն՝ շաբաթը 7—9 անգամից վոչ ավելի: Վերջինս վերաբերում ե 2 տարեկան ե ավելի հասակավոր վարազներին:

Վարազների սեռական գործողությունները խնայելու ե պաշտպանելու համար պետք ե կերակրել լավ, անդալից ե

թեթե կերով: Խաացրած կերերից լավ են համարվում վարաակը, գարին ե թեփերն ու քիչ քանակով զուսպերը. հյութալի կերերից՝ ճակնդեղը, գաղարը, դդումը ե սահմանափակ քանակությամբ — կարտոֆիլը (1 կլգ. վոչ ավելի), վոբպես ճարպակալության նպատակով կեր: Ամառը կանաչ խոտ՝ առվույտ, լեբեռնուկ, վիկ ե այլն:

Բեղմնավորման շրջանում կերաբաժնին պետք ե խառնել որական 0,8—1,0 կլգ. վարսակ:

Վոչ մի դեպքում չի թուլլատրվում վարազներին ե մերուններին միատեղ պահել (չայստանում հազվադեպ յերևույթ չե), վորովհետեւ այդպիսի դեպքերում վարազները հալվում ե արագությամբ մաշվում, թուլանում են: Վարազին չի կարելի պահել նաեւ մերուններին հարևան վաեղակում, մանավանդ զուգավորման շրջաններում:

Վարազները հալվում են ե ոնանիզմով պարապում ե կարճ ժամանակում անպետք են դառնում զուգավորման համար:

Նույնպես ե չի կարելի միջանի վարազների պահել մեկ վանդակում, վորովհետեւ նրանք կռվում են ե շատ հաճախ միմյանց ուժեղ վնասվածքներ հասցնում:

160 կլգ. կենդանի քաշ ունեցող վարազների համար որինակելի կերաբաժնի կարգը հետևյալն ե.

1. Վարազը թեւ կշռում ե 160 կլգ., բայց նա հազիվ 11—12 ամսական հասակ ունի, նա պետք ե դեռեւս աճի, այնպես վոր նրան կարելի լել ոգտագործել ինչպես արտադրող, բայց տմենանվազ չափով, թուլլատրելով ծածկել տարեկան 20—30 մերունից վոչ ավելի:

ա) Յենթադրենք, վոր տնտեսության մեջ կան հետեւյալ կերերը՝ գարի, թեփեր ե կարտոֆիլ:

Այդպիսի վարազի կերաբաժինը պետք ե կազմել այնպես, վոր նրա բաժնի 75⁰/₀-ն ուժեղ կերեր լինեն: Վարազին իր կենդանի քաշի համաձայն տրվում ե 3,2 կերի միավոր (կիլոգրամներով), բեղմնավորման շրջանում ավելացնում ենք 1 կերի միավոր (կիլոգրամ.), ընդամենը 4,2 կերի միավոր. — տըրվում ե՝

գարի . . .	2,5	կլգ.	=2,5	կերի միավ.
թեփեր . . .	1,2	»	1	»
կարտոֆիլ . . .	2,9	»	0,7	»
			4,2	»

բ) Յեթե տնտեսությունն ունի հետևյալ կերերը՝ գարի, կարտոֆիլ և յերեքնուկի չոր խոտ,

տրվում է հետևյալ կերաբաժինը.

գարի	2,0	կլգ.	=2,0	կ. միավոր.
յերեքնուկի խոտ	2,2	»	=1,0	կ. մ.
կարտոֆիլ . . .	5,0	»	=1,3	կ. մ.
			4,2	կ. մ.

2. 160—200 կլգ. կենդանի քաշ ունեցող վարազը, վոր հասել է սեռական հասակի (1 կ. 4 մ.—1 գ. 6 մ.), այդ տեսակ վարազի որաբաժինը հարկավոր է կազմել այն ձևով, վոր որաբաժինը $1\frac{1}{2}$ մասն ընկնի ուժեղ կերի հաշվին:

Համաձայն նրա կենդանի քաշին, վարազին պետք է տալ 3,3—4,0 կերի միավոր կլգ. և բեղմնավորման ժամանակ ավելացնել 0,5—0,6 կերի միավոր, այսինքն՝ ընդամենը 3,8—4,6, վոր կախումն ունի կենդանի քաշի տատանումներից:

ա) Յեթե տնտեսությունն ունի հետևյալ կերերը՝ գարի, թեփ, կամ ալյուր, կարտոֆիլ և թան—տրվում է՝

գարի . . .	1,0	=1	կերի միավոր	1,5	կլգ.	=1,5	կ. մ.
թեփ . . .	1,2	=1	»	1,2	»	=1	»
կարտոֆիլ . . .	4,2	=1	»	4,20	»	=1	»
թան . . .	8	=0,8	»	11,0	»	=1,1	»
			3,8	»		4,6	»

բ) Յեթե տնտեսությունն ունի կեր—վարսակ, խոզակաղին, լավ մարգագետնի խոտ և կերի ճակնդեղ,

տրվում է հետևյալ կերաբաժինը.

1,2 կլգ. =1 կերի միավ.	վարսակ	1,8 կլգ. =1,5 կ. մ.
0,85 » =1 »	խոզակաղ.	1,4 » =1,5 »
2,5 » =1 »	մարգ. խոտ.	2,0 » =0,8 »
7,28 » =0,8 »	կերի ճակնդ.	7,28 » =0,8 »
	3,8 »	4,6 »

ՋԱՆԵԼ ՅԵՎ ՇՆԻ ՄԵՐՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԱՄԲԸ, ՊԱՇԵԼԸ, ՅԵՎ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Սովորաբար ջանել մերուններին ծածկում են 12 ամսա-կան հասակից: Բայց յեթե նրանք նորմալ կերպով զարգացել և հասել են 80—90 կլգ. կենդանի քաշի, այդ դեպքում նրանց կարելի է զուգավորել 10 ամսական հասակում: Իր ժամանակին կատարած բեղմնավորումն ամենալավ յերաշխիքն է կաթնատու, լավ մերուններ ստանալու համար: 15—16 ամսական հասակում ուշացած բեղմնավորությունը հաճախ բացասաբար է ազդում մերունների կաթնատվության վրա:

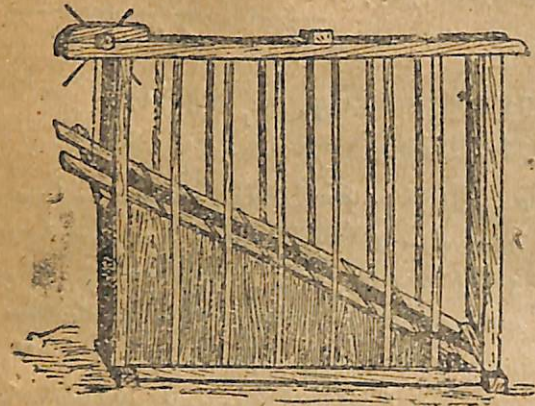
Յերիտասարդ առաջնածին մերուններից ծծող խոճկորներին հեռացնելուց հետո անհրաժեշտ է նրանց 3—4 ամիս հանգիստ տալ և այդ ժամանակ նրանց չզուգավորել, վորպեսզի մարմինը հարավորություն ունենա ամրապնդվելու և զարգանալու: Խոզերի ցանկությունը (ծորանքը) սովորաբար տևում է 12—36 ժամ և արտահայտվում է արտաքին սեռական գործարանների ուռչելով և կարճրելով, կենդանու անհանգստությունը և այն:

Վորպես կանոն, ցուլի յեկող մերունին պետք է տանել վարազի մոտ և զուգավորել մեկ անգամ միայն, ուշադրություն դարձնելով կանոնավոր բեղմնավորմանը:

Իսկ յեթե կոյտնտեսությունում, խորհանտեսությունում կան ավելորդ վարազներ, նրանք քիչ բեռնվածություն դնելով մերունին պետք է զուգավորել 6—12 ժամ հետո՝ յերկրորդ անգամ, նոյն վարազով կրկնակի զուգավորումը մեկ ծորանքի ընթացքում բավականին կըճատում է ստերջ մերունների սովորը:

Արդյունաբերական խողարուծության մեջ միջանի վարադ
ունենալու դեպքում հնարավոր է կիրառել խմբովին զուգավոր-
ում, այսինքն՝ մեկ վարադով ծածկում են 15—20 մերուն:

Այդ դեպքում, չերբ վարադը ծանր է, անհրաժեշտ է ոգտվել
զուգավորման հատուկ սարքով:

Նկ. 18.

Բեղմնավորման դադար:

հետո 18—23 որվա ընթացքում, այսինքն՝ չերբ սովորաբար
ծորանքը կրկնվում է, ստուգել այդ որերը և չհղիացած մալ-
րերին թողնել վարադի մոտ՝ բեղմնավորելու համար:

Մերունների և նրանց պտղի կանոնավոր զարգացումն
ապահոված պիտի լինի. —

- ա) բավարար բանակությամբ կերով,
- բ) կենդանու աճեցողությանը և առողջությանը նպաստող
բավարար չափի սպիտակուցներով և վիտամիններով,
- գ) հանքային աղերով,
- դ) ամառն արոտատեղերով և ձմեռը խոտով ու բակլայա-
բույսերով,
- ե) ձմեռը տևական զրոսանքով,
- զ) չոր, մաքուր, լուսավոր, լավ ոդափոխության ունեցող
շենքով:

Յերիտասարդ մերուններին պետք է կերակրել նորմանե-
րով: Կերաբաժինն իր մեջ պետք է պարունակի հետևյալ հիմ-

նական կերերը — խոտացրած (ուժեղ), հյութալի, կանաչ, կոպիտ
և հանքային:

Հյութալի կամ կանաչ կերերը պետք է մանեն որաբաժինի
մեջ 30% -ից վոչ պակաս՝ 50% -ից վոչ ավելի կերի միավոր-
ներ ամբողջ տրվելիք կերից, կոպիտ կեր՝ 5-ից մինչև 10%,
հանքային աղեր՝ 0,2—0,5% և խոտացրած կեր՝ 64% -ից վոչ
ավելի և 39% — 40% -ից վոչ պակաս: Մարերին վիտամինով
ապահովելու համար անհրաժեշտ է տալ ձմռանը — արմատա-
պտուղներ՝ և դնդապտուղներ, կամ դդում, առվույտի կամ
յերեքնուկի խոտ, իսկ ամառը՝ կանաչ կեր (առվույտ, յերեք-
նուկ, վիկ, վարսակ, սոյա և այլն):

Հանքային բաղադրությամբ կերն ապահովելու համար ան-
հրաժեշտ է տալ ծեծած կափիճ, ածուխ, ալմաճ և մանրաց-
ված վոսկրներ, ամառը՝ բակլայաբույսեր, կանաչ խոտ և այլն:

Պետք է խուսափել մերունների չափազանց ճարպակալու-
մից, վորովհետև ճարպակալված մերունները ծնում են թույլ
և վոչ կենսունակ խոճկորներ: Նկատելի չե նույնպես նրանց
մկանների ճարպալին գերաճումը: Բացի դրանից, իրենց դան-
դաղկոտության շնորհիվ ճարպակալված մերունները հաճախ
իրենց խոճկորներին տակով են անում և սպանում:

Ընդանրապես հղի մերունների և մասնավորապես ջահել-
ների կերաբաժինն չափի խառնել մեծ չափով յեզիպտացորեն,
վերջինս պիտի կազմի ամբողջ հացահատիկային կերի 35—40%
կերի միավորներով, իբրև վերջնական չափ:

Միշտ լեզիպտացորենով կերակրելը բերում հասցնում է
նրան, վոր՝

- ա) խոճկորները մեծ մասամբ ծնվում են ոտակած կամ
թույլ, բ) քիչ թվով խոճկորներ են ծնվում, գ) վաղաժամ են
ծնվում, դ) մալմի մեջ ֆոսֆորա-կրալին աղերի անբավարար
լինելու հետևանքով մերունները տրամադիր են լինում իրենց
ձագուկներին ուտելու, ե) մերունների կաթնատվությունը
նվազում է:

Զուգավորելուց հետո մերունները պետք է պաշտպանվեն

ախն բոլորից, վորը վիժելու պատճառ կարող է լինել, ինչպես, որին ալ չի կարելի հղի մերուններին փշացած, մամլած կեր տալ և նույնպես՝ սառած արմատապտուղներ և գնդապտուղներ:

Անհրաժեշտ է խուսափել հղի մերուններին խիստ սառը ջրով ջրելուց: Հղիներին խոզաբներում խմրակներով 5—10 գլխից ավելի պահել աչն պալմանով, վորը ըստ հնարավորության ընտրված լինեն քաշով, հասակով, բնավորությամբ միատեսակ մերուններ:

Անհանգիստ լեղողներին և կռվողներին պետք է պահել առանձին շենքում, վորովհետև այդ տեսակ մերունները կարող են ուրիշների վիժման պատճառ դառնալ:

Ծննդաբերությունից մի ամիս առաջ՝ բոլոր մերունները պետք է տեղավորված լինեն առանձին շենքում: (Ծոզը ծնում է գուգավորվելուց 3 ամիս, 3 շաբաթ և 3 օր հետո — միջին թվով՝ 114—116 օր):

Ռիմակելի կերարամիցներ.— 1. 120 կգ. կենդանի քաշ ունեցող ջահել մերունին պետք է տալ 3,5—4,0 կգ. կերի միավոր:

Յեթե տնտեսությունն ունի գարի, կարտոֆիլ, խոտ—տըր-վում է՝

գարի . . .	2,0 կգ.	= 2	կերի միավ.	20 կգ.	= 2	կ. մ.
կարտոֆիլ .	4,20 »	= 1	»	4 20 »	= 1	»
յերեբն. խոտ	1,1 »	= 0,5	»	2,2 »	= 1	»
				<u>3,5</u> »		<u>4</u> »

և 15 գրամ հանքային աղեր (կալիւմ, վոսկրի ալյուր):

Նույն քաշն ունեցող ստերջ, ջահել մերունին տալիս են 3,3—3,7 կերի միավոր:

2. 260 կգ. կենդանի քաշ ունեցող հասակավոր մերունին տալիս են 3,7 կգ. կերի միավոր:

Յեթե տնտեսությունն ունի գարի, լեգիպտացորեն, կանաչ խոտ (վարսակախառն վիկ), տալիս է՝

գարի . . .	0,7	= 0,7	կերի միավոր
լեգիպտացորեն .	1,42	= 1,5	»
կանաչավոր խոտ			
(վարսակ-վիկ) .	13,5	= 1,5	»
			<u>3,7</u>

Հանքային աղեր 15—20 գրամ:

Այս յերկու որինակելի կերաբաժնից պետք է լեգիպտաց-ներ, վոր ջահել խոզերին, վորոնք դեռ իրենց աճեցողութունը չեն վերջացրել, անհրաժեշտ է սնդարար կեր տալ ավելի շատ, քան հասունացածներին:

ԱՃԵՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԵՐՋԱՑՐԱԾ ՀԱՍԱԿԱՎՈՐ ՄԵՐՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԱՄԲԸ, ՊԱՀՊԱՆԵԼԸ ՅԵՎ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Հասունացած մերուններին ծածկելու ամենալավ ժամանակը պետք է հաշվել նրանցից խոճկորները բաժանելուց 2 օր հետո: Մերունների մեծամասնությունն այդ ժամանակ ցույթ լին գալիս և դա պետք է ոգտագործել: Մերուններն այդ ժամանակ սովորաբար լլար են լինում, շուտ և հեշտությամբ բեղմնավորվում են: Որական արվելիք կերաբաժնում հյութալի և կանաչ կերի քանակը, ստերջ և հղիության առաջին 78—80 օրվա ընթացքում, մերուններին պետք է կազմի ամբողջ կերաբաժնի 40—45% ից վոչ պակաս կերի միավորներով: Կուպիտ կերերի քանակը ամբողջ կերաբաժնի 5—10% ից չպետք է գերազանցի կերի միավորներով: Կերի մեացած մասը կազմում է խտացրած կերը (45—55%): Հասունացած մերունների ճարպակալելու արամաղիր լեղած զեպքում, պետք է խիստ հեռանել նրանց և ճարպակալելու զեպքում կերը պակասացնել (կարտոֆիլ, լեգիպտացորեն, խոզակաղին), վորոնք նպաստում են ճարպակալելուն: Հանքային կերերի, նույնպես և վիտամինների կարիքը ապահովելու համար, ամբողջ մերուններին անհրաժեշտ է պահել արսալատեղում, իսկ ձմռանը տալ առվույտի, լերեքնուկի խոտ, մսավոսկրային ալյուր, ձեժած կալիւմ, ածուխ:

Ձահել մերուսների խնամքի մասին վերևում բոլոր ասածը նույնությամբ վերաբերվում է նաև ծեր, հզի մերուսներին:

Խոզաբուծական խորհ. և կոլտնտեսությունների հիմնական խնդիրն է լինելով՝ ձգտել մեկ տարվա ընթացքում ստանալ 2 սերունդ, իսկ հետագայում $2\frac{1}{2}$ սերունդ, այսինքն լերկու տարում 5 սերունդ:

Հաշվի առնելով մերուսների բնդհանուր թվից տարեկան միջին թվով վերոհիշյալ քանակությամբ սերունդ ստանալու դժվարություններն սկզբնական շրջանում, համենայն դեպս վորպես միևնույն պետք է հաշվել տարեկան 1,5 սերունդ ցեղական խոզաբուծությունից և 2 սերունդ արդյունաբերականի համար:

Անհրաժեշտ է խուսափել ձմեռվա ամիսներին՝ նոյեմբեր, դեկտեմբեր, հունվար և փետրվար՝ սերունդ ստանալուց, նկատի ունենալով մատաղ խոճկորների խնամելու դժվարությունները:

Մերուսների ծնելու ժամկետները ցույց տվող աղյուսակը պետք է կախված լինի խոզաբուծում, վորպեսզի վոչ միայն բույսերը և ավագ խոզապահը, այլև ամբողջ սպասարկող անձնակազմը գիտենա այս կամ այն մերուսի ծնելու ժամանակը:

Խոզը ծնելուց 8 օր առաջ սովորաբար սկսում է անհանգրստանալ, հուզվել, նրա պտուկներն ուռչում են, կուրծքը լցվում է և հաճախ բորբոքվում է: Այդ բոլորը ցույց են տալիս ծնելու մոտենալը:

Այդ ժամանակ անհրաժեշտ է հետևել, վոր մերուսը չմեռի, պիտի պահպանել միջանյիկ քամիներից:

Սովորաբար խոզաբուծում միջանյի վաղապես հատկացնում են բացառապես մերուսներին՝ ծնելու համար: Այդ վանդակները պահվում են բացառիկ մաքրությամբ, առատությամբ ցամքար են փռում և առանձին հսկողության տակ պահում:

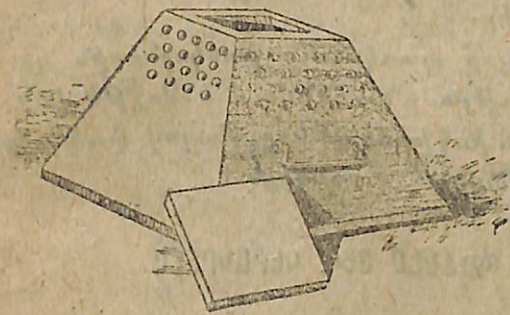
Ծնելուց միջանյ ժամ առաջ խոզը քանդում է ձգնոտը, իրեն համար բուն է շինում, հուզվում է և հենց այդ ժամանակվանից պետք է ուժեղացնել որապանի հսկողությունը:

Ծնելու ժամանակ պետք է ներկա լինի որապահը, վորի պարտականությունն է ցույց տալ առաջին ոգնությունը ծնելու ժամանակ, այսինքն՝

ա) նոր ծնված խոճկորի բերնի և բթի լորձուկները սրբել մաքուր շոր շորով:

բ) սրբած, շոր խոճկորի պորտալարը կտրել, թողնելով մալը 5—6 սմ. միայն:

գ) առանց կլայքի նշանների ծնված խոճկորներին վոր պիտիք շատ հաճախ են պատահում, ինչպես լերկարատի ծննդաբերության ժամանակ, նույնպես և մերուսների ճարպակալության ժամանակ, խոճկորներին կենդանացնելու միջոցներ ձեռք առնելու: Դա համար արագ մաքրում են լորձուկից բերանը և բիթը, ավով բավական ուժեղ խփում են խոճկորի ազդերին և թեթև կերպով՝ կողքերին, հետո արորում են կուրծքը և կողքերը, կամ թե չե գրանից առաջ խոճկորներին դնում են այնպիսի տաքություն ունեցող լիքված ջրի մեջ, ուր ձեռքը հազիվ է դիմանում: աշխատելով այդ դեպքում, վոր ջուրը չլցվի ականջները, բերանը և բիթը, և նրան մինչև 15—20 րոպե տաքացնելուց հետո, ձեռք են առնում վերոհիշյալ միջոցները շնչառություն առաջացնելու համար:

Նկ. 19.

Նորածին խոճկորների վաղախ, վորտեղ դրվում է և տալին 3—4 օրը:

բուր և վոչ սառը ջրով տալտակը պետք է լինի վաղախում, ինչպես ծննդաբերության ժամանակ, նույնպես և նրանից 1—2 օր հետո:

Այն մերուսներին, վորոնց նկատմամբ կիրառվել են մի շարք միջոցներ, բայց նրանք շարունակում են և հետագայում իրենց խոճկորներին ուտել՝

Գետը և խորանել (выбравать) և հանձնել բաժնուհամար:

Ծննդաբերությանը վերջանալուց հետո անհրաժեշտ և կատարել խոճկորների առաջին խոտանում և նրանց մեջ բաշխել ծծմոր պտուկները: Զահել մերունների (առաջին և յերկրորդ ծննդաբերում) տակ պետք է թողնել 9—10 խոճկոր, իսկ յերրորդ ծննդաբերությանից հետո մերունի տակ թողնել անքան խոճկոր, փորքան առողջ պտուկներ ունի նա:

Թույլ, նիհար, բաց հետույքը լայն, յերկար խոճկորներին պետք է տալ առաջին ավելի կաթնատու պտուկները, ուժեղ յերկարներին—մըջին պտուկները և կարճ խոճկորներին (հասակով նվազ)—ամենավերջին, ավելի քիչ կաթ ունեցող պտուկները:

Մերուններն իրենց խոճկորներին մարմնով չարտելու համար անհրաժեշտ է՝ 1) 3 որ անընդհատ խոզի վրա որապահելու և նշանակել, 2) վանդակի շուրջը 25—30 սմ. պարկերից հետո և նույն բարձրությամբ ձողակներից կամ քանոնակերպ ձողերից կառուցել փակոցներ:

Այն դեպքում, յերբ մայրը պառկում է խոճկորներին կերակրելու համար, իր ծանրությանը հետևում է վոյթե վանդակի պատին, այլ փակոցին, իսկ խոճկորները մնալով փակոցից դուրս, ազատվում են կոխկալելու վտանգից:

ԾԾՄՈՐ ԽՆԱՍՔԸ, ՊԱՀԵԼԸ ՅԵՎ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ:

Նոր ծնած մերունին չի կարելի կերակրել ծննդաբերությանից հետո 10—12 ժամից առաջ: Այդ ժամանակ նրան պետք է տալ սենյակի տաքության շուր միայն 15 ժամ հետո պետք է տալ մինչև 0,4 կլ+ ջրում խառնած ուժեղ կեր: Ծնելուց հետո առաջին 2—4 օրը մերունին պետք է տալ նվազացրած կերաբաժին, որաբաժնի 50% -ից վաղ ավելի:

Նախած նրա կուրծի զրուխանը՝ 4-րդ օրվանից սկսած կերի քանակը հետզհետե ավելացնում են այն հաշվով, վոր ծնելուց 7—8 օր հետո հասնի լրիվ կերաբաժնին:

Ծննդաբերության առաջին 3 օրը ամենալավ կերը պետք է հաշվի առաքած վարսակն ու ցորենի թեփերը:

Ծննդաբերությանից հետո, յերբեմն մերունների աղիքների գործունեություն ժամանակավորապես թուլանալու հետևանքով նկատվում է փորկապության, վորի հետևանքով կաթնափութությունը պակասում է և վորակը փոխվում:

Այդպիսի դեպքերում խոճկորների փորը լուծում է, նրանք նիհարում և սատկում են: Փորկապությունը կանխելու նպատակներով անհրաժեշտ է ծննդաբերությանից հետո առաջին օրվա ընթացքում մերունին թանձր հացահատիկային կեր չտալ:

Ծծմորը պետք է կերակրել նորմաներով: Ծիծ տալու շրջանի նորմաները հետևյալներն են, ըստ վորում հաշվը կազմվում է 10 գլ. խոճկորների կերակրելու համար գոյացնող կաթի հաշվով (Պոպովի նորմաները):

ԿԵՆԴ. ՔԱՇ

ԱՃՈՂ—ՋԱՀԵԼ

ՀԱՍՈՒՆԱՑԱԾ

Մինչև 3 ծննդաբերությանը մայրերին կերի միավորներով

3-րդ ծննդաբերությանից հետո կերի միավորներով

140

6,0

4,3

160

6,3

4,7

180

6,5

4,8

200

6,7

5,2

220

6,7

5,5

240

6,7

5,7

260

6,8

6,2

300

6,8

6,5

320

6,8

6,8

Ծծմորերի համար ամենալավ կերը հանդիսանում է՝ ա) հյութալի և կանաչ կերերից—ճակնդեղը, դդուլը, կարտոֆիլը, առվալար, յերբեքուկը, սոյան, վիկը, վարսակը, բ) խոտացրած կերերից—աղացած հատիկներից վարսակի, դարու, ցորենի:

բենի թեփերը, գ) կոշտ կերերից—խոտեր—առվուլտի, յերեք նուկի, վիկի, սոլայի: Բացի դրանցից, ծծմալրերի կերին պետք է խառնել մինչև 10% կենդանական կեր (արլան, մսա-վոսկրալին ալուր), նուշնպես և անհրաժեշտ է տալ փայտի ածուխ, մոխիր, կավիճ, ալրված և մանրած վոսկրներ, կամ 40% կավճից, 40% վոսկրից և 20% կերակրի աղից կազմված խառնուրդ: Հանքային խառնուրդը լավ է տալ առանձին առաջանում, վորպեսզի խոզը կարող առնուի իր ցանկության չափով:

Ծծմալրերի ռաբաժնին, վորպես պարտադիր կեր, պետք է խառնել հուլթալի կամ կանաչ կեր (20—30%), նուշնպես և բակլայաբուլբեր ամբողջ կերաբաժնից 5-ից 10% կերի միավորներով:

Ծննդաբերութունից 4—5 օր հետո տաք, քրեռտ որերին ոգտակար է մերուկին խոճկորների հետ դուրս բերել զբոսանքի, յուրաքանչյուր մերուկի համար խոզագոմին կից կառուցված բակում: Առաջին օրերը պետք է դուրս հանել 15—20 րոպե, ապա աստիճանաբար ավելացնում են:

ԽՈՃԿՈՐՆԵՐԻՆ ԽՆԱՄԵԼԸ, ՊԱՇԵԼԸ ՅԵՎ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Խոճկորների զատախարակութունը, մանավանդ կուլտուրական ցեղի խոճկորների, հեշտ գործ չի, պահանջվում է հատուկ գիտելիքներ, ղգալի շափով աշխատանք և ուշադրութուն:

Առաջին յերկու շաբաթը խոճկորները կերակրվում են բացառապես իրենց մոր կաթով: Յերրորդ շաբաթի սկզբից խոճկորների անհրաժեշտ է վարժեցնել կոշտ կերի, ալուր նրանց հացահատիկներ: Նույն ժամանակից սկսում են կերակրել նաև կովի կաթով, յեթե մոր կաթը բավարար չէ և խոճկորները պարզապես սոված են մնում: Անարատ կաթը, տնտեսության կովերի տուբերկուլյոզից (թոքախտ) կամ այլ հիվանդութուններից ապահով լինելու դեպքում, պետք է տալ հում և գոլ

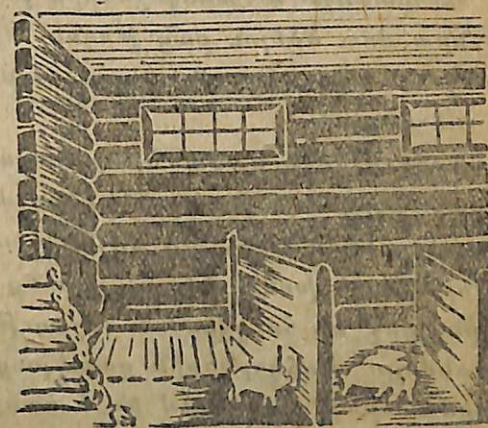
վիճակում: Իսկ յեթե հոտում տուբերկուլյոզով կամ կասկածելի անասուն լինի՝ խոճկորներին տրվող կաթը նախապես պետք է յեռացնել կամ, ավելի լավ է, տաքացնել մինչև 75° Ցել. (պատերի դացիա) կես ժամ քա ընթացքում, վորովհետև ալրպխի շերմաստիճանը միանգամայն բավարար է կաթն անջնաս դարձնելու համար: Խոճկորներին տրվող կաթը թողնում են տաշտերի մեջ 30 րոպեից վաղ ավելի, վորից հոտը վերցնում են և տալիս են ավելի բարձր հասակ (2—4 ամսյա) ունեցող խոճկորներին կամ թե չե ծծմալրերին:

Խոճկորներին կերակրելն անհրաժեշտ է կատարել խոճկորների ճաշարաններում, վորի համար մոր վանդակի կեսը ցանկապատում են և ալր ցանկապատի մեջ յեղած անցքից խոճկորներն ազատ անցնում են իրենց ճաշարանը:

Խոճկորներին կուլ կերի վարժեցնելու ամենալավ կերը յերեք շաբաթական հասակում հանդիսանում են ամբողջ հացահատիկները—վարսակը, գարին և ցորենի մնացորդները:

Զորրորդ շաբաթվա սկզբից անհրաժեշտ է սկսել խոճկորներին տալ փայտածուխ և կավիճ վարսակի, գարու և ցորենի մնացորդների, աժուխի և կավճի խառնուրդով տաշտը մշտապես պետք է գտնվի խոճկորների բաժանմունքում մինչև նրանց մերուկներից բաժանելը: Ուրիշ ընթացքում չկերած կերը հենց նույն օրը փոխարինվում է թարմ կերով:

Հինգերորդ շաբաթվա սկզբին անհրաժեշտ է կերաբաժնի մեջ մտցնել նաև հացահատիկային աղացված խառնուրդ: Ալր խառնուրդը պետք է շաղախել յերեսը քաշած կաթով կամ ջրով

Նկ. 20.

Խոզարան՝ խոճկորների կերակրման բաժանմունքով, միջնորմը անհրաժեշտության դեպքում հեռացվում է:

և թանձր խմորի վիճակում, բայց լավ ե հացահատիկի մանրը-
վածք խառնուրդը տալ չոր վիճակում:

4-րդ շաբաթվա վերջից անարատ կաթն աստիճանաբար
պետք ե փոխարինել լեբեռը քաշած կաթով և այդ փոխարի-
նումն ավարտել 7-րդ շաբաթվա վերջին: 4 շաբաթական հա-
սակից խոճկորներին պետք ե վարժեցնել արոտավայրերի, կերի
և ընդհանրապես մերուկի հետ զբոսանքի:

Վորպես կանոն պետք ե հիշել, վոր ծծկեր խոճկորներին
չպետք ե տալ արմատապտուղներ և գնդապտուղներ: 8-րդ շա-
բաթից սկսած խոճկորներին բաժանում են մորից: Այդ գոր-
ծողությունը կատարվում ե աստիճանաբար՝ մի շաբաթվա լն-
թացքում:

Անհրաժեշտ ե խոճկորներին բաժանել մորից և առաջին
որը նրա մոտ ծծելու բաց թողնել նրանց 5 անգամ, 2-րդ որը
4 անգամ, 3-րդ որը—3 անգամ, 4-րդ որը—2 անգամ և 5-րդ
որը—1 անգամ:

Խոճկորներին բաժանելուց հետո մերուկին հեռացնում են
էր վանդակից և աշտեղ են բերում խոճկորներին: Մերուկի
վանդակից հեռանալն, այլ փոչ թե խոճկորներից, ամենից լավն
ե, վորովհետև խոճկորները, վորոնք ընտելացել են այդ վան-
դակին, քիչ են հուզվում և հեշտությունը են տանում մորից
բաժանվելը: Խոճկորներին զատելուց հետո մոր կերաբաժինն
աստիճանաբար բնացնում են և հասցնում են ստերջների նոր
մային:

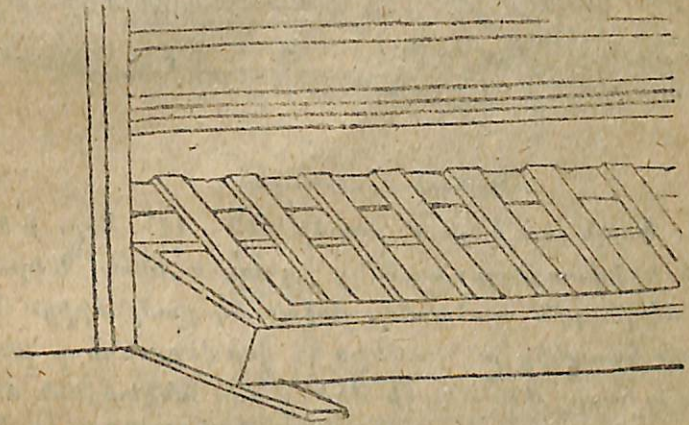
Այդ շրջանում խոճկորներին խնամելու ամբողջ ուղադրու-
թյունը կայանում ե հետևելուում՝

ա) անհրաժեշտ ե միջոցներ ձեռք առնել, վոր խոճկոր-
ների վանդակում լինեն փոսեր, փորվածքներ, վորպեսզի մեզը
չլճանա: Խոճկորներն այդ մեզը խմում են և զրա հետևանքով
հիվանդանում են փորլուծով, վորը դժվար ե բուժվում: Վան-
դակներից գոմաղբի հավաքելը և չոր, փափուկ ցամքաբ փռելը
պետք ե կատարվի օրական լեբկու անգամ՝ առավոտյան և լե-
բեկոյան:

Շաբաթը մի անգամից փոչ պակաս անհրաժեշտ ե վան-

դակն աստանանել կրի լուծվածքով և այդ վիճակում պահել
4 օր:

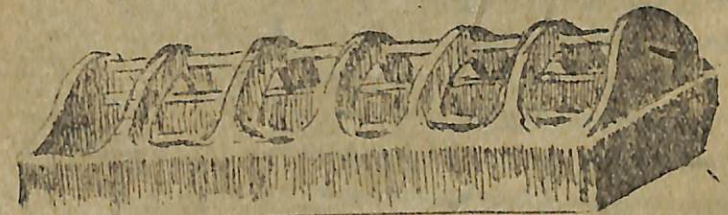
Այդ ժամանակ մորը և խոճկորներին փոխադրում են այլ
վանդակ: Մերուկների և խոճկորների կերակրի տաշար պետք ե
խնամքով մաքրել կերից, լավ լվանալ ամեն անգամ և կրի լուծ-
վածք քսել:

Նկ. 21.

Խոճկորների կերակրատաշարը:

Ավելի լավ ե ծծմայրերի և խոճկորների համար լեբկու-
կան առաջտ պահել, վորպեսզի մեկը միշտ հնաքավօր լինի լե-
թարկել աստանանության և հոլմանարություն՝ տրեխ տակ:

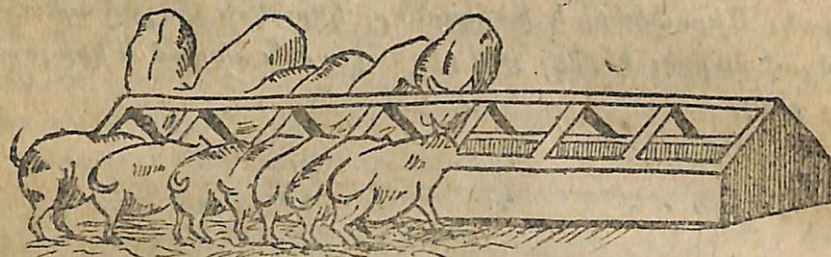

Նկ. 21-ա.

Խոճկորների կերակրատաշարը:

Մաշկը մաքուր պահելու համար անհրաժեշտ ե մերուկնե-
րին և խոճկորներին տարվա տաք ժամանակ լողացնել: Վաշի-
ներ լեբեկու գեպքում՝ զիմել անասնաբուժի:

կերի փոփոխությունը պետք է մտցնել աստիճանաբար: Շենքի հատակի տաքությունը, վորտեղ գտնվում են մերունները խոճկորների հետ՝ շատ ցած չպետք է լինի (7° Ցելսիուսից

Նկ. 31. բ.

խոճկորների կերակրատաշտերը:

վոչ ցած), նույնպես և շատ բարձր ($12-14^{\circ}$ Ցելս.) և, վոր գլխավորն է, խիստ տատանումներ չպետք է լինեն: Մերուններին և խոճկորներին պահպանել միջանցիկ քամիներից: Սկսած 10 որակյան հասակից անհրաժեշտ է, վոր մերունները խոճկորների հետ աժառը ժամանակի մեծ մասն անցկացնեն մաքուր ոդուժ՝ խոզագոմերին կից կառուցված ծածկերի տակ:

Մերուններին և 2 շաբաթականից վոչ պակաս խոճկորներին ձմռանը $4-5^{\circ}$ Ց. տաքության ժամանակ պետք է բաց թողնել ծղոտ փռած բակը՝ $10-15$ րոպե:

Խոճկորներին մերունից բաժանելուց հետո 2 շաբաթվա ընթացքում լերեսը քաշած կաթի կամ ընդհանրապես կաթի ավելցուկների պակասության դեպքում, վերջինս աստիճանաբար փոխարինվում է չրով: Յեթե խոճկորները մինչև մորից բաժանվելն արածել են արոտատեղում և սովոր են կանաչ կերին, ալդ դեպքում վերջինս կարելի լի մտցնել կերաբաժնի մեջ միանգամից, իսկ լեթե խոճկորները չեն ոգտվել կանաչ կերից, ալդ դեպքում նրանց պետք է սովորեցնել $10-15$ րոպե մորից բաժանելուց հետո և անցնել կանաչ կերով կերակրելուն կամաց-կամաց $5-7$ օրվա ընթացքում, բաց թողնելով առաջին օրը $1-2$ ժամ, լերկրորդ օրը՝ $2-3$ ժամ և այլն:

Ցաւը շաբաթական հասակից սկսած խոճկորներին անհրաժեշտ է վարժեցնել արմատապտուղների և զնդապտուղների:

Հյութալի կերերի քանակը կերաբաժնի մեջ չպետք է $0,5-1,0$ կլգ. գերազանցի 4-րդ ամսվա ընթացքում հյութալի կերերի քանակը կարելի լի հասցնել ամբողջ կերաբաժնի մինչև $25-40\%$ ը կերի միավորներով:

Կարտոֆիլը տալիս են սկսած 4 ամսական հասակից և տատանվում է ամբողջ կերի $30-50\%$ սահմաններում:

Կարտոֆիլը տալիս են չեփած վիճակում, իսկ մնացած հյութալի կերերը՝ միայն հում վիճակում:

Առաջարկում ենք հացահատիկների հետևյալ խառնուրդները.

1) Վարսակ	40%	2) Վարսակ	40%
Գարի	40%	Թեփեր	40%
Բուսպ	10%	Բուսպ	20%
Ցորենի թեփ	10%		
3) Վարսակ մանր	60%		
Գարու	40%		

Կաթնալիս մնացորդների առատության դեպքում ուղի խառնուրդների լուրջաբանչուր կրկնաբաժին լավ է ավելացնել $1\frac{1}{2}-2,0$ կլգ. լերեսը քաշած կաթ կամ $3,0-4,0$ կլգ. թան, կամ $4,0-5,0$ կլգ շինուկ:

Խոճկորներին ձմռանը պահելիս պետք է տալ մսավոսկրային կամ վոսկրի ալյուր կերաբաժնի 3% քանակով կերի միավորներով, կալիճ, ածուխ և մոխիր անսպալմանորեն խոզաբուծության մեջ մեծ կորուստներ է պատճառում խոճկորների փորանարինքը: Այս վերջինի պատճառն ամենից հաճախ լինում է՝ ա) Ծծմայրելի անկանոն կերակրելը, չափազանց կերակրելը, կերի խիստ փոփոխությունը, փչացած կերը,

բ) Մերուններին և խոճկորներին խոնավ, սառը և կեղտոտ շենքում պահելը,

գ) Մերուններին ձագուկների հետ վաղաժամ արոտատեղ ուղարկելը,

դ) Խոճկորների վանդակներում լճացած մեղ խմելը,

ե) Խոճկորներին արևից և մաքուր ողից զուրկ պահելը,

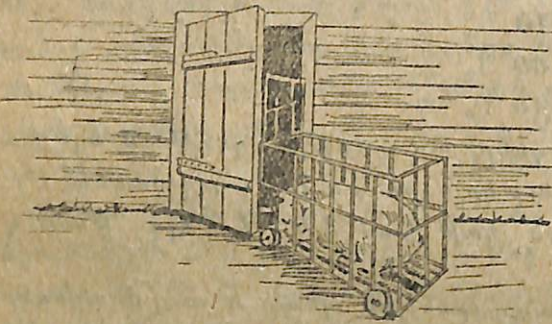
ը) Մերուններին միակողմանի կերակրելը (վիտամինների անբավարար լինելը):

ԽՈՉԵՐԻ ԿԵՆՂԱՆԻ ՔԱՇԸ ՎՈՐՈՇԵԼԸ

Կերտաթիւնը կադմելու համար պետք է անասունների շանի քաշն իմանալ:

Խոճկորների և խոզուկների կենդանի քաշը վորոշում նրանց՝ զամբյուղների կամ արկոնների մեջ դրած սովորական կշեռքների վրա կշռելով:

Մեծ կենդանիներին լավ է կշռել տասնորդական կշեռքներով, կամ լեթե դրա համար չլինեն հարմար կշեռքներ, ալդ դեպքում հասակավոր կենդանիների քաշը կարելի լի վորոշել չափելով: Բայց ճիշտ ավալներ կատացվեն միայն այն դեպքում, լեթե չափերը ճիշտ լինեն:

Նկ. 22.

Տողերը լողացնելու և կշռելու վանդակ:

Կշեռքների վրա կշռելու հարմարության համար գոյութիւն ունեն անիվներով հաստակ վանդակներ, վորը կարելի լի մտնեցնել ընդհուպ վանդակի կամ խոզագոմի դռներ և խոզին քշել վանդակի մեջ:

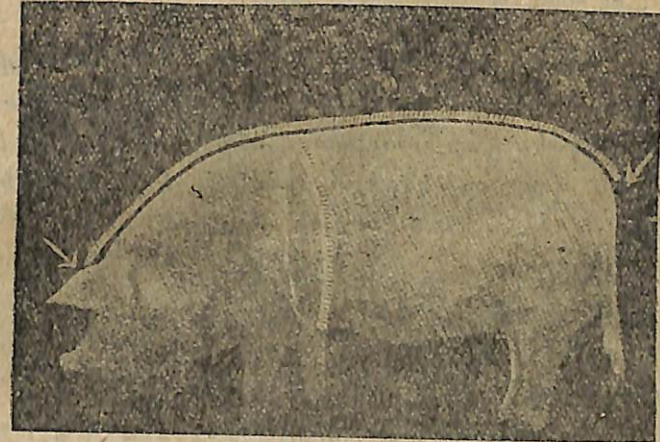
Չափելով կենդանի քաշը վորոշում են հետևյալ ձևով. դրա համար վերցնում են դուլմերի բաժանված մի ժապավեն, չափում են խոզի լերկարութիւնը՝ ծոծրակից սկսած մինչև պոչի արմատը և նրա (հաստութիւնը) առաջին վտտների ամմիջապիս Էեակից:

Յերկարութիւն և հաստութիւն դուլմերը բազմապատկում են և ստացած թիվը բաժանում են 9-ի վրա, լեթե խոզը շատ գեր է, Կամ 10-ի վրա՝ լեթե միջակ զիրութիւն է և 12-ի վրա՝ լեթե խոզը լողար է:

Բաժանելուց հետո ստացված թիվը պետք է բաժանել 2,5 վրա, կենդանի քաշը կիլոգրամներով ստանալու համար:

ՄՍԱՅԻՆ ԲՏՈՒՄ

Մային բտումը կատարվում է վոչ ճարպալին միս ստանալու համար. Ներկայումս ալդ տեսակի բտումը մեղ շատ է հետաքրքրում, վորովհետև մենք մի հարցի լուծումը մեր մոտավոր խնդիրն ենք դնում:

Նկ. 22.

Կենդանի քաշի վորոշելը չափելու միջոցով:

Ալդ տեսակի բտումը կարելի լի կատարել Չահեղների, աճող կուլտուրական կամ խառնուրդ (կիսազաւարյուն) խոզերի նկատմամբ, սկսած արդեն 4—5 ամսական հասակից:

Սովորաբար մսային բտումը շարունակվում է 100-ից մինչև 120 ուր, վորը կախված է ուշխանանքը շրջապատող զանազան պայմաններից— բազմատեսակ կերերի տոկալութիւնը, հարմար շենքերը, կանոնավոր խնամքը, կերակրելը և այլն:

Մային բտումը սկսում են Չահել հասակից նրա համար, վորովհետև խոճկորներն ալդ հասակում արագ են աճում և մեկ կիլոգրամ մի հավաքման վրա քիչ կեր են սպառում:

Գրատութիւնը հաստատել է, վոր 3 ամսական խոճկորն իր մարմնի մի կիլոգրամ հավելումը ստանալու համար սպառում է 3,8 կլգ. հացահատիկ, 4 ամսական հասակում նույն խոճկորը 1 կլգ. հավելումի համար սպառում է 4 կլգ. հացահատիկ,

հինգ ամսականը — 4,2 կգ. հացահատիկ, վեց ամսականը — 5,2 կգ. հացահատիկ, յոթ ամսականը — 6 կգ. հացահատիկ:

Հետևաբար ամենից շատ ոգուտ են տալիս չահել խոճկորները:

Բոլորը կատարվում է վերևում հիշված նորմաներով:

Ամենալավ քաշը, վորին սովորաբար հասնում են բոված խոզուկները, 85 — 100 կգ. է:

Խոզին անպայման պետք է տալ խառը կեր, վորպեսզի նրա մեջ լինեն հացի (հացահատիկների թեփեր) մնացորդներ և վոչ հացի կերեր (արմատապտուղներ, կաթնեղենի մնացորդներ, շիջուկ): Վոչ հացի կերերով բոման սկզբում կարելի չէ փոխարինել կերի $\frac{1}{2}$ -ը, իսկ բոման վերջում կերի $\frac{3}{4}$ պետք է տալ հացի կեր (ուժեղ), իսկ $\frac{1}{4}$ -ը վոչ հացի կեր:

Որինակ՝ մսային բոման համար խոճկորին պետք է տալ նորմայով ախպես կեր, վոր իր ուժեղությամբ հավասար լինի 3 կգ. հացահատիկի կամ 3 կերի միավորի:

Այդ կերից մենք բոման վերջում կարող ենք տալ 2 կգ. հացահատիկ — 1,5 կգ. դարի (1,5 կերի միավոր) 0,6 կգ. (0,5 կերի միավոր) 4,2 կգ. կարտոֆիլ կամ յեթե տնտեսությունն ունի կաթնեղենի մնացորդներ և առվուտի խոտ, կարտոֆիլը կարելի չէ փոխարինել 5,0 կգ. թանեղենով (0,5 կերի միավ.) և 1,25 կգ. առվուտի խոտով (0,5 կերի միավ.):

Արդյունաբերական կուտն ուսուցություններում և խորհարնտեսություններում խոզերի բոմումը կատարվում է խմբակային ձևով:

Խմբակները վորոշվում են կենդանի քաշով:

1-ին խմբակ	25	մինչև	40	կգ.
2 »	»	40	»	60 »
3 »	»	60	»	80 »
4 »	»	80	»	100 »

Կենդանիներին բոման ընդունելու համար բոլորին կշռում են 6 ժամ առանց կերի և ջրի պահելուց հետո — վանդակների և Խ-ը նորից համարակալում են և բաժանում են ըստ խ'երի և վանդակների: Վանդակներում մտցնում են միևնույն խմբակի

խոզեր՝ նայած վանդակի մեծությանը՝ 2, 3, 5 և 10 գլուխ, լեղներով ախ հաշվից, վոր ամեն մի գլխին հառնի 0,6 — 0,9 քառ. մետր տարածություն: Վորքան խմբակը թեթևակշիռ լինի, այնքան պակաս տարածություն է պահանջում ամեն մի գլխի համար, այսինքն 0,6 — 0,7 ք. մ., և վորքան ծանրակշիռ լինի, այնքան աճելի, այսինքն 0,8 — 0,9 քառ. մետր: Բոման ընթացքին հսկելու համար կենդանիներին կշռում են, ընդվորում կարելի չէ բոլորին չկշռել, ալ լուրաբանչյուր վանդակում կշռել մեկ կամ լերկու խոզ, տվյալ վանդակից ամենից տիպիկներին ըստ զիրության և միջին կենդանի քաշի, և այդ խոզերին նշանակում են համապատասխան վստաելի նշաններով:

Կենդանիներին կշռում են կշեռքով բոման սկզբից, լուրաբանչյուր 20 օրը մի անգամ, կերից առաջ, խոզագոմի աշխատանքի կանոնադրության մեջ հիշված ժամերին:

Յեթե խոզագոմերին կից կան բոման բազաներ — փարախներ — այդ դեպքում կերակրել նրանցում, ըստ խմբակների:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԽՈՉԱԳՈՍԵՐՈՒՄ

Առավոտյան ժամը 6—10-ին տեղի չէ ունենում խոզերի հերթական կշռելը, կերի բաժանելը և ջրելը, զոմադբի հավաքումը, ծղոտի փռելը, կենդանիներին մաքրելը:

Ժամը 12—1-ին կեր են տալիս և ջրում են:

Ժամը 3—6-ը ջուր են բերում, յեթե ջրմուղ չկա, կրում են կերերը, ցամքալը, վառելիքը: Փռում են ծղնոտը, բաժանում են կեր և ջրում: Լվանում են տաշտակները:

Այս կանոնների համաձայն առավոտյան առաջին հերթին կենդանիներին կշռում են և ապա կերակրում և ջրում և վերջին հերթին կատարում են ալ աշխատանքներ:

Յերեկոյան առաջին հերթի տնտեսություն է կատարել բոլոր թված աշխատանքները, իսկ հետո կերակրում և տաշտակները լվանում են: Նայած տնտեսության ունեցած այս կամ այն կերի առկայության, ըստ պրոֆ. Պոլովի նախատեսմամբ մսային բոման համար ամեն մի գլխի որինակելի կերաբաժինը կիլոգրամներով: Յեթե տնտեսությունն ունի ջուսպ, թեփ և կարտոֆիլ, տալիս են՝

Կենդանի քաշ	Քուլակ	Թեփ	Կարտոֆիլ	Կերի միավոր
25—40	0,3	2,0	1,0	2
40—60	0,4	2,0	2,0	2,5
60—80	0,45	2,4	2,25	2,85
80—100	0,4	2,5	2,75	3,15

Յեթե տնտեսությունն ունի քուլակ, թեփ, կարտոֆիլ, արմատապտուղներ.

Կենդանի քաշ	Քուլակ	Թեփ	Կարտոֆիլ	Արմպա	Կ. մ.
25—40	0,3	1,5	1,0	2,0	2,0
40—60	0,4	2,0	1,0	3,0	2,5
60—80	0,35	2,5	1,0	4,0	2,85
80—100	0,3	2,9	1,0	3,5	3,15

Յեթե տնտեսությունն ունի քուլակ, թեփ, շիջուկ.

Կենդանի քաշ	Քուլակ	Թեփ	Շիջուկ	Կ. մ.
25—40	0,3	1,8	4,0	2,0
40—60	0,4	2,0	6,0	2,5
60—80	0,4	2,5	9,0	2,85
80—100	0,35	2,2	10,0	3,15

Յեթե տնտեսությունն ունի դարի, շիջուկ, կանաչ առվույտ, կամ լեբեքնուկ.

Կենդանի քաշ	Դարի	Շիջուկ	Կանաչ խոտ	Կ. մ.
25—40	0,4	9,0	3,5	2,0
40—60	0,8	9,0	3,5	2,5
60—80	0,8	12,0	3,5	2,85
80—100	0,8	15,0	3,5	3,15

Նույնպես, վարպես ավելի եփան կեր, կաքելի լե տալ բաման շրջանի առաջին կեսում, փոխարինելով համապատասխան չափով կարտոֆիլը: Արտաավալներում պահելու մասին մենք վերևում արդեն ասացինք, բայց այստեղ արդեն անհրաժեշտ ենք համարում հիշել, վոր լավ արհեստական արոտատեղերում, առվույտի, լեբեքնուկի, վիկի, վարսակի առկայության դեպքում հնարավոր է բավող խոզերին ամբողջ օրերով թողնել արոտատեղերում և տալ նրանց լրացուցիչ հացի կերեր (հացահատիկի) ամբողջ կերի միմիայն 25 % -ի չափով և ավելի բաման վերջում:

Կիսանարպային բնում

Մի և ճարպ ստանալու համար կիսանարպային բնումը սովորաբար կատարվում է ավելի ուշ, քան մսային բնումը, այսինքն, խոզուկներին բնում են սկսած 7—8 ամսական հասակից և նրանք պատրաստ են լինում համարյա մեկ տարեկան հասակում, ունենալով 120—150 կգ. քաշ: Խակ լեբեքնուկ էլ ավելի:

Կիսանարպային բնումը տարբերվում է մսային բնումից նրանով, վոր այն խոզուկներին, վորոնք կերակրվում են մինչև 5—6 ամսական հասակը մսային բնումն նորմաներով, սկսում են կեր տալ ավելի մեծ բանակով, քան այդ տրվում էր մսային բնումն դեպքում, բնդվորում ավելցուկը տեղի լե ունենում այն կերերի հաշվին, վորոնք հաբուստ են ածխածնայիններով, ինչպես, որինակ՝ կարտոֆիլը, խոզակաղինը, ճակնդեղը և զգուժք:

Մսային և կիսանարպային բնումն նորմաների համապատասխան աղյուսակը:

Կենդ. քաշ	Մսայ. բն. նորմաներ	Կիսանարպայ. նորմ.
20—40	4,5 %	4,5 %
40—60	4,0 »	4,0 »
60—80	3,5 »	4,5 »
80—100	3,0 »	4,5 »
100—120	3,0 »	4,0 »

Տոկոսներ ասելով հարկավոր ե հասկանալ հացահատիկի—
գարու քանակը, վորը վորցրված ե, վորպես կերի սննդարու-
թյան ուժը վորոշելու չափ:

Դրանից հետոնւմ ե, վոր կերակրելիս հարկավոր ե վերց-
նել վոչ միայն հացի կերեր (հացահատիկային), այլ և ուրիշ կե-
րեր, փոխարինելով մեկ կերը մյուսով, այս գրքի մեջ բերված
կերի միավորների աղյուսակի համաձայն:

Որինակ՝ ունենք 80 կգ. կենդանի քաշ ունեցող խոզուկ
և նրան հատկացնում ենք կիսաճարպային բամբակ համար: Այդ-
պիսի խոզուկին պետք ե սալ որական իր կենդանի քաշի 4,5%
հացահատիկ, այսինքն $80 + 4,5 = 3,6$ կգ. հացահատիկ կամ կերի
այնպիսի քանակ, վորի սննդարարությունը հավասար լինի 3,6
կգ. կերի միավորների:

Կերաբաժինները կարող են լինել

Գարի	2,0 կգ. = 2 կերի միավոր
Կարտոֆիլ	4,20 » = 1 » »
Ֆերեսը քաշ. կսթ 2,0 »	= 0,3 » »
Թեփեր	0,4 » = 0,3 » »
	3,6 կերի միավոր:

Յեթե անտեսությունը կարտոֆիլ չունի, այդպիսին կա-
րելի լե փոխարինել 0,85 կգ. խոզակաղինով, վորը, Հայաստանի
պայմաններում նպատակահարմար ե, նկատի ունենալով, վոր
այն անտառներում հնարավոր ե հավաքել:

Կիսաճարպային բամբակ հատկացված խոզերի շարժումները
պիտի կարճատե լինի, որական $1 - 1\frac{1}{2}$ ժամ, վորպես զբոսանք:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	62
Խոզաբուծության նշանակութունը, վորպես գյուղատն- տեսության ճյուղի	3
Խոզաբուծության շահավետ կողմերը	4
Մացիալիստական սեկտորն արդյունաբերական խոզաբու- ծության ամուր հիմքն ե	5
Ինչպես անտառային խոզաբուծությանից անցնել կուլտու- րական խոզաբուծության	7
Ինչ ցեղի խոզեր պետք ե բազմացնել	8
Անգլիական խոզերի տեսակները տարբերող նշանները . .	11
Անգլիական ապրտակ խոզ	13
Անգլիական սև խոզ - բերկիր	14
Խոզաբուծությունն աղսվացնելու համար հարկավոր ե տրդ- լոք սանմանափակվել միայն կուլտուրական խոզի մեաիզացիայով	15
Ինչպիսի խոզագոմ (խոզաբններ) պետք ե կառուցել . .	16
Կերակրելու հիմունքները	23
Ցեղական խոզերի համար կերաբաժին կազմել	25
Ջանազան կերերի նշանակությունը	30
Կերակրելու և կեր պատրաստելու կանոնները	33
Խոզերին արոտատեղում պահելը	37
Ցեղական վարազի խնամելը, պահելն ու կերակրելը . .	39
Ջահել և հղի մերունների խնամքը, պահելը և կերա- կրելը	47
Աճեցողությունը վերջացրած հասակավոր մերունների խնամքը, պահելը և կերակրելը	49
Ծծմոր խնամքը, պահելը և կերակրելը	52
Խոճկորներին խնամելը, պահելը և կերակրելը	54
Խոզերի կենդանի քաշը վորոշելը	60
Մսալին բուռն	61
Ալյուստանքի կանոնադրությունը խոզագոմներում	63

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0286776

22 318

977.12 50 000. (4)1. 11

АТАБЕКОВ

ПРАКТИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО СВИНОВОДСТВУ

Госиздат ССР Армянская
Эривань—1982